

ÇEVREYİ KIRLETENİN HUKUKİ SORUMLULUĞU

Seda İrem ÇAKIRCA *

Özet

Bu çalışmada amaçlanan, çevreyi kirletenin sorumluluğunu özel hukuk çerçevesinde ele almaktır. Kamu hukukuna kıyasla özel hukuk çevreyi korumada bir takım yetersizlikleri bünyesinde barındırmaktadır ve fakat söz konusu yetersizlikler çevreyi kirletenin özel hukuk bağlamında sorumlu olamayacağı anlamına da gelmemektedir. Bu sebeple çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğu; ilk aşamada Çevre Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden önce çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğuna gidilmesinde bir araç olarak kullanılan komşuluk hukuku kuralları ve Türk Borçlar Kanunu'nda düzenlenmiş; olumsuz çevre etkileri yaratabilecek kusursuz sorumluk halleri çerçevesinde incelenecektir. Son olarak ise Çevre Kanunu'na göre kirletenin hukuki sorumluluğu ortaya konulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Çevre, Kirlilik, Hukuki Sorumluluk, Komşuluk Hukuku, Kusursuz Sorumluluk, Çevre Kanunu.

CIVIL LIABILITY OF THE POLLUTER

Abstract

This article intends to explain the civil liability of the polluter in framework of civil law. Compared to public law, private law contains some inadequacies to protect environment but such deficiencies do not annihilate the civil liability of the polluter. In this context, the responsibility of the polluter will be examined based on private law. In doing so, the rules of neighbourhood law and Turkish Code of Obligation's absolute liability cases, will be considered. Lastly, polluter's liability will be propound pursuant to Environment Act.

Keywords: Environment, Pollution, Civilliability, Neighbourhood Law, Absolute Liability, Environment Act.

* Arş.Gör.Dr., İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, icakirca@istanbul.edu.tr .

GİRİŞ

Gelişen teknoloji, her geçen gün artan enerji tüketimi, kontrolsüz sanayileşme ve beraberinde gelen çarpık kentleşme ile birlikte katlanarak çoğalan çevre kirliliği, kamusal hayat açısından yadsınamaz tehlikeler arz etmektedir. Çevre kirliliği sadece sanayileşme sürecini tamamlamış; gelişmiş ülkeler açısından değil ve fakat gelişmekte olan ülkeler için de üzerinde dikkatlice düşünülmesi gereken sorunlar doğurmaktadır. Çevrenin korunması için geliştirilecek olan politikalar, meselenin kentleşme, hukuk ve ekonomi gibi farklı alanlardaki yansımalarını da dikkate alınarak yapılandırılmalıdır.¹ Çevreyi kirletenin sorumluluğuna dair yapılan bir düzenleme, hukuk sistematığı açısından sadece idari ve cezai sorumluluk hükümleri ile sınırlı olmamalı; bilakis çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğuna gidilmesine de olanak tanınmalıdır. Zira çevre kirliliğinin en önemli sonuçlarından bir tanesi de; ekonomik ve/veya fiziki olarak giderilmesi güç zararlar doğurmasıdır.² Çevre zararı oluşmadan, zarar tehlikesinin önlenmesine yönelik düzenlemelerin yapılması, niteliği itibariyle idari bir önlemdir. Ancak çevrenin kirlenmesiyle birlikte meydana gelen zararın tazmin edilmesi sadece idari, cezai ve hukuki sorumluluk gibi ulusal hukukun sorumluluk araçlarının kullanılmasıyla sağlanamaz. Ulusalüstü sorumluluk da çevreyi kirletenin verdiği zararları gidermesi için kullanılan bir araçtır.

Çevrenin kirletilmesinden kaynaklanan zararların giderilmesi için en makul çözüm yolunun bulunması, özel hukuk araçlarının kullanılmaması halinde mümkün olmayacaktır. Zira çevrenin kirletilmesinin yaptırımını, idari ve cezai sorumluluk ile sınırlı kalmayacak kadar hayati bir önem sahiptir. Her ne kadar özel hukukun koruma çerçevesi kişiye veya malvarlığına verilen zararların önlenmesi ve giderilmesine odaklanmışsa da³, hukuki sorumluluğun çevrenin korunmasında bir araç olarak kullanılması, çevre korunmasının

¹ Nükhet Turgut Yılmaz, **Çevre Politikası ve Hukuku**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2009, s. 60-61. (Çevre Politikası)

² Çevre kirliliğinin birey üzerinde manevi zarara da sebebiyet verebileceği bu noktada unutulmamalıdır. Her ne kadar Yargıtay verdiği bir kararında çevre kirlenmesi sebebiyle oluşan manevi zararın varlığını, "...davacının kirliliği hava nedeniyle kendisi, ailesi ve hemşehrileri adına endişe duyduğu ve bu nedenle manevi tazminat istediği anlaşılmaktadır. Görüldüğü gibi davacı sağlığındaki somut bir eksilmeye dayanmamaktadır." gerekçeleri ile reddetmişse de; bireyin yaşadığı çevreye önemli ölçüde zarar verilmesi durumunda, kendisinin de zarar göreceği; yaşamında, verimli çalışmasında, ruh dengesinde bir olumsuzluğun vuku bulacağı açıktır. Hayatın olağan akışı içerisinde, kolayca görülebilecek bu gerçekliğin Yargıtay tarafından görmezden gelinmesi kabul edilemez niteliktedir. Y. 4. HD., 11.07.2012 T., 2001/12708 E., 2002/8915 K. (www.hukukturk.com arşivi). Kararı aynı noktadan eleştiren bir çalışma için bkz.: Gürseler, Güneş, "Çevre Zararının Manevi Giderimi ve Bir Yargıtay Kararı", **Legal Hukuk Dergisi**, Ağustos, 2003, s. 1943-1949.

³ Philippe Cullet, "Liability and Redress for Human-Induced Global Warming: Towards an International Regime", **Stanford Journal of International Law**, Vol. : 26A/43A, 2007, s. 109; Michael Kloepper, **Umweltrecht**, 2. Auflage, München, 1998, s. 444 N. 193.

vazgeçilmez iki ilkesinin; kirleten öder ilkesi⁴ ve önleyicilik ilkesinin⁵, hayata geçirilmesini kolaylaştıracaktır.⁶ Bu bağlamda çalışmanın kapsamı, çevrenin kirletilmesinden doğan zararların giderilmesinde yadsınamaz bir öneme sahip olan çevreyi kirletenin özel hukuka dayanan sorumluluğu ile sınırlı olacak şekilde belirlenmiştir. Türk/İsviçre hukukunda çevrenin kirletilmesi sonucunda oluşan zararların tazmin edilmesi, sorumluluk hukukunun genel gelişimi de dikkate alındığında üç ana başlık altında incelenebilir. Çalışma da aşağıda açıklanacak olan bu üç başlık çerçevesinde kurgulanacaktır.

İlk başlıkta çevrenin korunmasına ilişkin özel bir düzenlemenin oluşturulmadığı bir aşamada, uygulamada ve doktrinde çevreyi korumak için komşuluk hukukuna dair kurallardan yararlanılması yer alır. Komşuluk hukukundan doğan kurallar ile anlatılmak istenen, taşınmaz malikinin mülkiyet hakkını aşkın olarak kullanması sonucunda çevre zararına sebebiyet vermesi halinde oluşan zararların, taşınmaz malikinin sorumluluğuna gidilerek tazmin edilmesidir. İkinci başlıkta ise haksız fiil hukukuna ilişkin kurallar gelmektedir. Çalışma içerisinde, çevre zararlarının genel haksız fiil sorumluluğuna dair dayanağı olarak, 01.07.2012 tarihinde yürürlüğe giren 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun⁷ (Buradan sonra TBK olarak anılacaktır. 818 sayılı Borçlar Kanunu ise BK. olarak kısaltılacaktır) sistematüğinden yararlanılacaktır. Son başlıkta ise 2872 sayılı Çevre Kanunu'na⁸ göre çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğu incelenecektir. Çevre Kanunu'nun getirdiği hukuki sorumluluk ile ilk iki başlık altında ele alınan sorumluluk kaynaklarının karşılaştırılması ve böylelikle çevre zararlarının tazmin edilmesi konusunda, zarar gören açısından en uygun yöntemin bulunulması, çalışmanın son kısmında ulaşılmaya amaçlanan sonuçtur. Çalışmanın genelinde amaçlanan çevreyi kirletenin sorumluluğunu özel hukuk

⁴ Kirleten öder ilkesi, ilk kez OECD tarafından 26.06.1972 tarihinde belirlenmiş ve OECD'nin takip eden tavsiyelerinde de kendine yer bulmuştur. OECD'nin etkisiyle birçok bölgesel/uluslararası ve ulusal metinlere de yansıyan kirleten öder ilkesi, genel olarak yaratılan kirliliğin kirletene ödetirilmesini; başka bir ifadeyle; kirletenin yarattığı kirliliğin maliyetine katlanmasını ifade eder. Böylelikle, çevresel zararlara neden olan bireyler sebep oldukları zararları ortadan kaldıracak önlemler almaya da itilmiş olmaktadır. Kirleten öder ilkesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Nükhet Turgut, "Kirleten Öder İlkesi ve Çevre Hukuku", *AÜHFD.*, Y.: 1995, C.: 44, S.: 1, s. 607-654; Cullet, *a.g.m.*, s. 110; Sanford E. Gaines, "The Polluter-Pays Principle: From Economic Equity to Environmental Ethos", *26 Tex. Int'l. J.*, 1991, s. 466; Beatrice Wagner, "Das Verursacherprinzip im schweizerischen Umweltschutzrecht", *ZSR.*, 108/2, 1989, s. 419-420.

⁵ Önleyicilik ilkesi ise çevre zararı doğmadan, çevre zararına sebebiyet verecek etkilerin ortadan kaldırılmasını işaret etmektedir. İdari makamların, çevre zararı oluşmadan yapacakları müdahaleler ile gerçekleşme ihtimali olan sorunları en erken aşamada ortadan kaldırmaları sağlamaları, önleyicilik ilkesinin en önemli hedefidir. Bu ilke; çevre sorununu doğmadan çözmeyi amaçladığı için iktisadi açıdan da daha mantıklıdır. Nükhet Turgut, *Çevre Hukuku*, Savaş Yayınevi, Ankara, 1998, s. 185-187. (Çevre Hukuku)

⁶ Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 482; Emel Badur, "Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu", *Çevre Hukuku Sempozyumu*, Editör: Emel Badur, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara, 2006, s. 105; Kenneth S. Abraham, "The Relation Between Civil Liability and Environmental Regulation: An Analytical Overview", *Washburn Law Journal*, Vol.: 41, 2002, s. 379.

⁷ RG. 04.02.2011, s. 27836.

⁸ RG. 11.08.1983, s. 18132.

açısından belirlemek olduğu için, çevreyi kirletenin ulusalüstü hukuk, idare hukuku ve ceza hukuku açısından sorumluluğu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

1. KOMŞULUK HUKUKU KURALLARI ÇERÇEVESİNDE ÇEVREYİ KİRLETENİN SORUMLULUĞU

Roma hukukunda mülkiyet, bir şey üzerinde sahibine en geniş ve mutlak veren bir hak olarak ele alınmıştır.⁹ Her ne kadar mülkiyet hakkı sınırsız bir hakmış gibi gözükse de, ilerleyen yıllarda çeşitli sınırlandırmalara tabi tutulduğu görülmektedir. 12 Levha Kanunları'nda, komşuluk ilişkileri düzenlenmiştir. Buna karşın, çevre etkilerine yol açan müdahaleler komşuluk hukukunun sorunları arasında yer almasa da, Digesta metinlerinde çevre etkilerine ilişkin somut olay örneklerinin olduğu görülmektedir.¹⁰ Müşterek hukukta ise ilk olarak, özel hukuk tarafından çevre etkilerine sebebiyet veren müdahalelere sadece duman, toz, is gibi cismani ve direkt müdahalelerin varlığı halinde koruma sağlanabileceği ileri sürülmüştür.¹¹ Daha sonra ortaya çıkan başka bir görüş ise müdahalelerin niteliğinin değil, taşınmaz ve birey üzerinde yaratabileceği etkilerin önemli olduğunu vurgulamıştır. Böylelikle yalnızca cismani müdahaleler değil gürültü, koku gibi müdahaleler de özel hukuk korumasının kapsamına alınmıştır.¹²

Türk hukukunda ise 1982 Anayasası'nın 35. maddesine göre, herkes mülkiyet hakkına sahiptir ve fakat mülkiyet hakkı kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlanabilir. Öte yandan mülkiyet hakkının kullanılmasının toplum yararına aykırı olamayacağı da aynı maddenin üçüncü fıkrasında açıkça düzenlemiştir.¹³ Anayasa'nın 35. maddesinde anılan kanuni kısıtlamalardan bir tanesi de 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun¹⁴ düzenlemesinde kendini göstermektedir. Medeni Kanun bağlamında, taşınmaz mülkiyetine getirilen kısıtlamalar; malikin hukuki işlemlerinden doğan ve kanundan kaynaklanan kısıtlamalar olarak ikiye ayrılabilir. Kanundan kaynaklanan kısıtlamalar da özel hukuk kısıtlamaları ve kamu hukukundan doğan kısıtlamalar şeklinde ikili bir ayırım oluşturur. Böyle bir ay-

⁹ Belgin Erdoğan, **Roma Eşya Hukuku**, 2. basım, Der Yayınları, İstanbul, 2003, s. 49; Bülent Tahiroğlu, **Roma Hukukunda Mülkiyet Hakkının Sınırları**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1981, s. 143.

¹⁰ Bkz.:İ. Sahir Çörtoğlu, **Komşuluk Hukukunda Taşınmaz Mülkiyetinin Kullanılmasının Çevreye Etki ve Sonuçları** (MK. 661), Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Ankara, 1982, s. 31-33; Erdoğan, a.g.e., s. 55; Max Kaser, Rolf Knütel, **Römisches Privatrecht**, 18., überarbeitete und ergaenzte Auflage, München, 2005, § 23 N. 14

¹¹ Çörtoğlu, a.g.e., s. 33.

¹² Çörtoğlu, a.g.e., s. 34; Lale Sirmen, "Taşınmaz Mülkiyetinin Kullanılmasından Çevre Etkileri Yaratan Müdahalelerden Dolayı Malikin Sorumluluğu", **AÜHFD.**, C.: 40, S.: 1-4, 1988, s. 283. (Taşınmaz Maliki)

¹³ 1982 Anayasası'nın anılan hükmüyle; 1961 Anayasası'nın 36. maddesinde yer alan mülkiyet hakkının kullanılmasının toplum yararına aykırı olamayacağı düzenlemesinin devam ettirildiği görülmektedir.

¹⁴ RG. 08.12.2001, s. 24607.

rımdan çıkarılabilecek en açık sonuç; mülkiyetin sadece kamu yararına değil, bireysel çıkar uğruna da sınırlandırılabilirdi.¹⁵ Bu tür sınırlandırmalara ise daha çok komşuluk ilişkilerinde karşılaşılr. Medeni Kanun'un 737-750. maddeleri arasında düzenlenmiş olan taşınmaz mülkiyetine dair kısıtlamalar da, komşuluk hukukundan kaynaklanmaktadır. Komşuluk ilişkisi içerisinde olan bireylerin birbirlerine karşı birtakım sorumlulukları mevcuttur. Komşular lehine konulan kısıtlamalar ile komşuların birbirlerini rahatsız etmemelerine, birbirlerine zarar vermemelerine ve bilakis yardım etmelerine ilişkin ön kabullerin hayata geçirilebileceği düşünülmüştür.¹⁶

Bu başlık altında taşınmaz mülkiyetinin çevre etkileri bakımından sınırlandırılması ele alınacaktır. 2872 sayılı Çevre Kanunu¹⁷ yürürlüğe girmesinden önce, çevreyi kirleten müdahalelerin giderilmesi için eski Medeni Kanun'un 656 ve 661. maddelerine başvuruluyordu.¹⁸ Komşuluk hukukuna ilişkin bu düzenlemelerin, yirminci yüzyılın başındaki koşullar göz önüne alınıp oluşturulmaları sebebiyle, çevre zararlarının tazmin edilmesinde tatmin edici nitelikte olduklarını iddia etmek oldukça güçtür.¹⁹ Her ne kadar komşu kavramı uygulamada ve doktrinde geniş yorumlanmaya çalışılmışsa da, söz konusu kavram çevre kirliliğinden zarar gören tüm bireyleri kapsamaya uygun değildir.²⁰ Anılan hükümlerin konuluş gerekçelerinden de, özel olarak, çevre zararlarının giderilmesini veya çevrenin korunmasını sağlamak amacıyla sahip olmadıkları anlaşılmaktadır. Çalışmanın

¹⁵ Rona Serozan, "Mülkiyet Hakkının Özü, İşlevi ve Sınırları", **Prof. Dr. Ümit Doğanay'ın Anısına Armağan I**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1982, s. 251.

¹⁶ M. Kemal Oğuzman, Özer Seliçi, Saibe Oktay-Özdemir, **Eşya Hukuku**, Gözden Geçirilmiş 12. Bası, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 456; Turgut, **Çevre Hukuku**, s. 483; Tamer İnal, "Taşınmazın Malik veya Malik Gibi Davranan Tarafından Taşkın Surette Kullanılmasından Doğan Sorumluluğun Fransız Hukuku ile Karşılaştırılması, Kapsamı ve Sonuçları", **Coşkun Kırc'a Armağan**, İstanbul, 1995, s. 111; Şeref Ertaş, **Eşya Hukuku**, 8. Gözden Geçirilmiş Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008, N. 1840. (Eşya Hukuku)

¹⁷ Söz konusu kanun, yıllar içerisinde çevre sorunlarını çözmekte yetersiz kalmış ve 26.04.2006 tarih ve 5491 sayılı Kanun ile yapılan değişikliklere konu olmuştur. (RG. 13.05.2006, s. 26167) Çevre Kanun'undan kaynaklanan hukuki sorumluluk çalışmanın üçüncü bölümüne ayrıntıları ile alınacağı için, bu aşamada Çevre Kanunu hakkında verilen genel bilgilerle sınırlı kalacaktır.

¹⁸ Çevre Kanunu yürürlüğe girdikten sonraki dönemde, özellikle medeni hukukçular tarafından, uygulanmasının uzun bir süre yadsınmasına dair getirilen eleştiriler için bkz.: Ali D. Ulusoy, "Çevre Kirlenmesinin Oluşmasından Sonraki Aşamada Medeni Hukuk, Ceza Hukuku ve İdare Hukuku Çözümlerine Genel Bir Bakış", AÜHFD., C.: 43, S.: 1-4, 1993, s. 128. İleride de ayrıntıları ile ele alınacağı üzere, 2006 yılında yapılan değişiklikler öncesinde Çevre Kanunu'nun çevre kirlenmesinden doğan zararların giderilmesi için kusursuz çözümler sunmadığı ve söz konusu kanunun yürürlüğünü sağlayacak yönetmeliklerin de mevcut olmadığı bir dönemde, çevrenin kirlenmesinden kaynaklanan zararların giderilmesinin Medeni Kanun hükümlerinden soyutlanarak gerçekleştirilmesinin güç olduğu da unutulmamalıdır. Aynı yönde bkz: İlhan Helvacı, Çevre Kirlenmesinden Doğan Zararlardan Hukuki Sorumluluk, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1989, s. 58.

¹⁹ MK.m.730 ve 737'nin çevreyi kirletenin sorumluluğunu düzenlemedeki yetersizliği, doğrudan çevreyi kirletenin sorumluluğunu değil, taşınmaz malikinin sorumluluğunu dikkate almasından kaynaklanmaktadır. Şeref Ertaş, Çevre Hukuku, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları No:78, İzmir, 1997, s. 90 (Çevre Hukuku); Ertaş, Eşya Hukuku, N. 1847.

²⁰ Badur, **a.g.m.**, s. 108; Turgut Yılmaz, **Çevre Politikası**, s. 294.

bu kısmında, Medeni Kanun düzenlemesinin çevreyi korumadaki yetersizliği ön kabulünden hareketle, MK.m.737 hükmünün amacı ve hukuki niteliği belirlendikten sonra, çevre etkileri yaratan müdahalelerin neler olabileceği konusuna açıklık getirilecektir. Son olarak ise taşkın müdahalelerin varlığı halinde taşınmaz malikinin sorumluluğunun şartları ve bu bağlamda taşınmaz malikine karşı açılacak davalar ele alınacaktır.

A. Taşınmazın Kullanılma Tarzına İlişkin Komşuluk Hukukundan Kaynaklanan Kısıtlamaların Amacı ve Hukuki Niteliği

Medeni Kanun'un "Taşınmaz Mülkiyetinin Kısıtlamaları" başlığı altında yer alan, "Komşu Hakkı" kenar başlığında taşınmazın kullanımına dair kısıtlamalar ve buna ilişkin kurallar bulunmaktadır. MK.m.737;

"Herkes, taşınmaz mülkiyetinden doğan yetkileri kullanırken ve özellikle işletme faaliyetini sürdürürken, komşularını olumsuz şekilde etkileyecek taşkınlıktan kaçınmakla yükümlüdür.

Özellikle, taşınmazın durumuna, niteliğine ve yerel âdete göre komşular arasında hoş görülebilecek dereceyi aşan duman, buğu, kurum, toz, koku çıkartarak, gürültü veya sarsıntı yaparak rahatsızlık vermek yasaktır.

Yerel adete uygun ve kaçınılmaz taşkınlıklardan doğan denkleştirmeye ilişkin haklar saklıdır."

düzenlemesini getirmektedir. MK.m.737'nin lafzından da kolayca anlaşılacağı gibi; birey kendi taşınmazını kullanırken ve özellikle işletme faaliyetlerini sürdürürken komşusuna²¹ zarar verecek taşkınlıklardan kaçınmak zorundadır.²² Bu taşkınlıklar yerel adetin öngördüğü sınırlarda olmasına rağmen kaçınılmazsa, zarar görenin bundan doğan zararlarının denkleştirilmesi taleplerine fedakarlığın denkleştirilmesi ilkesi uygulanacaktır. Zira eski Medeni Kanun'un 661. maddesi ile MK.m.737 kural olarak birbirini karşılamakla birlikte, maddeye üçüncü bir fıkra eklenmiştir. Eklenen yeni fıkra ile MK.m.730'da olduğu gibi, yerel adete uygun ve kaçınılmaz taşkınlıklardan doğan denkleştirme taleplerinin ileri sürülebileceği açıkça ortaya koyulmuştur.²³

²¹ Komşu kavramı zaman içerisinde birbirine bitişik taşınmazlara sahip olma şartını yitirmiştir. Günümüzde bir taşınmazın kullanılmasından, bir diğeri, konumu sebebiyle herhangi bir biçimde etkileniyorsa, bu iki taşınmaz arasında komşuluk ilişkisinin var olduğu kabul edilmektedir. Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir, **a.g.e.**, s. 456, dn. 1068; Heinz Rey, **Die Grundlagen des Sachenrechts und das Eigentum**, Zweite, überarbeitete Auflage, Grundriss des schweizerischen Sachenrechts, Band I, Bern, 2000, N. 1105 (Sachenrecht); Fikret Eren, **Mülkiyet Hukuku**, Ankara, 2011, s. 366 (Mülkiyet Hukuku); Jale G. Akipek, Turgut Akıntürk, **Eşya Hukuku**, Beta, İstanbul, 2009, s. 557; Wagner, **a.g.m.**, s. 373 dn. 58. Bu ön kabul günümüzde, komşuluk kavramının kapsamının genişlemesine de sebebiyet vermiştir. Bkz.: Rona Serozan, "Doğal Çevrenin Özel Hukukun Araçlarıyla Korunmasındaki Yetersizlikler", **Türkiye ve Avrupa Topluluğu'nda Çevre Hukukunun Güncel Sorunları, Sempozyum Bildirileri 10-11 Haziran 1994**, Editör: Semra Atabay, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları Yayın No: 21, İstanbul, 1995, s. 102.

²² Heinz Rey, **Basler Kommentar Zivilgesetzbuch II (Art. 457-977 ZGB, Art. 1-61 SchlT ZGB)**, 3.Aufl., Herausgeber: Heinrich Honsell/ Nedim Peter Vogt/ Thomas Geiser, Helbing Lichtenhahn Verlag, Basel, 2007, Art. 684 N. 4 (BSK/ZGB II/ Rey).

²³ Bu durumun kanun koyucunun ulaşmak istediği sonuç olduğu, Kanun'un madde gerekçelerinden

Kanun koyucu MK.m.737 ile taşınmaz malikine kaçınma ve katlanma ödevi yüklemekle; komşuluk ilişkilerinden doğan zorunlu ekonomik ve sosyal çıkar çatışmalarını düzenlemek ve dengelemek amacını gütmüştür.²⁴ MK.m.737 taşınmaz malikine, kural olarak, taşınmazını kullanırken dilediği müdahalelerde bulunma özgürlüğü tanımaktadır. Şöyle ki, komşular arasında hoş görülebilecek derecedeki gürültü, toz, duman gibi müdahaleler taşkınlık olarak tanımlanamamaktadır. Komşular bu nitelikteki müdahalelere katlanmak zorundadırlar.²⁵ Bu zorunluluk, komşuların birbirlerine karşı hoşgörülü olmaları gerektiği kuralından ileri gelmektedir.²⁶

MK.m.737’de düzenlenmiş olan komşuluk ilişkileri içerisinde taşkınlardan kaçınma ve fakat bir takım müdahalelere de katlanma yükümlülüğünün hukuki niteliği ise doktrinde tartışmaya sebebiyet vermiştir. Söz konusu tartışmanın özünü mülkiyet kavramına atfedilen anlamın farklılık arz etmesi oluşturur. Mülkiyet hakkının, sahibine maliki olduğu eşya üzerinde sınırsız kullanma, yararlanma ve tüketme yetkisi verdiğini kabul eden klasik görüşe göre, çevre etkilerinin mevcut olduğu durumlarda bile malike eşya üzerinde sınırsız bir kullanma serbestisi tanınmıştır. Buna göre; mülkiyet hakkından doğan yetkilerin sınırlandırılması istisnai olarak mümkündür ve söz konusu sınırlandırmalar hakkın özüne yabancıdır.²⁷ Gelişen teknoloji ve değişen ekonomik parametreler; mülkiyet kavramının içeriği hakkındaki bu klasik düşüncelerin de değişmesine yol açmıştır. Klasik mülkiyet görüşünden uzaklaşmanın sonucunda, mülkiyetin sınırsız yetkiler sağlamadığı ve sosyal bir içeriğinin de olduğu kabul edilmiştir. Mülkiyetin sosyal işlevinin de etkisiyle, mülkiyet hakkı üzerinde kanunla yapılan sınırlamalar, hakkın özünün kapsamında olduğu kabul edilmiştir.²⁸

de tespit edilebilir. 4721 sayılı Medeni Kanun’un madde gerekçeleri için bkz.:<http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem21/yil01/ss723m-2.htm> (Çevrimiçi, 30.04.2012).

²⁴ Eren, **Mülkiyet Hukuku**, s. 368; Akipek/Akıntürk, **a.g.e.**, s. 557. Yargıtay da verdiği kararlarında kanun koyucunun bu amacını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Yargıtay 1. Hukuk Dairesi oldukça güncel bir kararında “...taşınmaz malikini komşusuna zarar verebilecek her türlü taşkınlıklardan kaçınmakla yükümlü kılan aynı kanunun 737. maddesi, komşuluk ilişkilerinden doğan zorunlu çıkar çatışmalarını düzenlemiş, bir arada yaşamak durumunda olan, komşu taşınmaz maliklerinin ekonomik, sosyal çıkarlarını dengede tutabilmek için onlara katlanma ve kaçınma ödevleri yüklemiştir. O halde, bir toplumda birlikte yaşama olanağı sağlayan insancıl, gerçekçi, zorunlu temel hukuk kuralına göre, hakim; somut olayın özelliğini, taşınmazların konularını, kullanma amaçlarını, niteliklerini, yöresel örf ve adetleri, toplumun doğal ihtiyaç ve gerçeklerini göz önünde bulundurarak, komşuların birbirlerine göstermekle yükümlü oldukları olağan katlanma ve hoşgörü sınırını aşan bir taşkınlığın bulunup bulunmadığını saptama, zararı giderici önlemlerden en uygununu bulma, kaçınılmaz müdahaleleri yapmak suretiyle özverileri denkleştirme durumundadır.” ifadelerini kullanmak suretiyle, MK.m.737’nin komşular arasında uyumlu bir ilişkinin sağlanmasını amaçladığını belirtmiştir. Y. 1. HD., 28.02.2011 T., 2011/169 E., 2011/2179 K. (www.hukukturk.com arşivi).

²⁵ Yargıtay 1. Hukuk Dairesi 30.09.2010 tarihinde verdiği bir kararına konu olan olayda, davalının mülkiyet alanı içerisinde projeye aykırı olarak, davacının binasına cepheli pencere açmasının MK. 737. maddesinde düzenlenen hoşgörü sınırını aşacak nitelikte bir davranış olarak yorumlanamayacağını ve bu durumun komşuluk hukuku açısından zarar verici nitelikte olduğunu söyleyebilme imkanının da bulunmadığını tespit etmiştir. Y. 1.HD. , 30.09.2010 T., 2010/7828 E., 2010/9611 K. (www.hukukturk.com arşivi).

²⁶ Rey, **Sachenrecht**, N. 1100.

²⁷ Sirmen, **Taşınmaz Maliki**, s. 283; Tahiroğlu, **a.g.e.**, s. 147.

²⁸ Çörtoğlu, **a.g.e.**, s. 77; Sirmen, **a.g.m.**, s. 283.

Medeni Kanun'un mülkiyet hakkını düzenleyen genel hükümlerine baktığımızda da, klasik mülkiyet kavramından ayrılmış bir yapı dikkati çekecektir. Zira MK.m. 683/f.1 mülkiyet hakkının içeriğini "Bir şeye malik olan kimse, hukuk düzeninin sınırları içinde, o şey üzerinde dilediği gibi kullanma, yararlanma ve tasarrufta bulunma yetkisine sahiptir" şeklinde belirlemiştir. Böylelikle, malik sahip olduğu taşınmaz üzerinde istediği biçimde kullanma, yararlanma ve tasarrufta bulunma hakkına sadece hukuk düzeninin sınırları içerisinde sahip olacaktır. Dolayısıyla, mülkiyet hakkına çevre etkileri göz önüne alınarak getirilen sınırlandırmalar, hakkın özünde yer alan ödevler niteliğindedir.

MK.m.737 düzenlemesi, MK.m.730 hükmünü tamamlayıcı bir niteliğe sahiptir.²⁹Bu bağlamda, çevre etkilerini kapsamına alan mülkiyete getirilen sınırlandırmalara uyulmadığı vakit, mülkiyetin aşkın kullanımı meydana gelir. Mülkiyet hakkının aşkın kullanılmasının sonuçları ise Medeni Kanun'da açıkça düzenlenmiştir. Buna göre; taşınmaz malikinin mülkiyet hakkını bu hakkın yasal kısıtlamalarına aykırı kullanması sonucunda zarar gören veya zarar tehlikesi ile karşılaşan kimse, durumun eski hâline getirilmesini, tehlikenin ve uğradığı zararın giderilmesini dava edebilir.³⁰

B. Çevre Etkileri Yaratan Müdahalelerin Kapsamı

Çevre etkileri yaratan müdahaleler genel olarak, bireylerin faaliyetleri sebebiyle çevrede oluşan olumsuz, istenmeyen sonuçlardır. Medeni Kanun'da çevre etkileri yaratan müdahaleler, bir taşınmazın kullanılması veya işletilmesi sonucunda ortaya çıkan ve komşu taşınmaz üzerinde etkilerini doğuran müdahaleler ile sınırlandırılmıştır.³¹ Komşuluk ilişkisinin varlığı için ise taşınmazların mutlaka yan yana olması şart değildir. Bir taşınmazın kullanılmasından, bir diğeri, mevkii ve durumu sebebiyle herhangi bir biçimde etkileniyorsa, bu iki taşınmaz arasında komşuluk ilişkisinin var olduğu kabul edilir.³²

Her ne kadar MK.m.737'de çevre etkisi yaratan müdahaleler duman, buğu, kurum, toz, koku çıkartmak, gürültü veya sarsıntıya sebebiyet vermek şeklinde sayılmışsa da, bu sayımın sınırlı sayıda (*numerus clauses*) olduğu düşünülemez. MK.m.737/f.2'de yer alan "özellikle" ifadesi de, madde metninde belirtilen müdahalelerin örnek kabilinde olduğunu gösterir.³³ Öte yandan her geçen gün gelişen teknoloji ve sanayi; etkisi katlanarak artan ve çevre etkisi doğuran farklı müdahaleleri de beraberinde getirdiği gerçeği de unutulmamalıdır. Çevre etkisi yaratan müdahaleler genel olarak üç gruba ayrılarak incelenmektedir: Olumlu müdahaleler, olumsuz müdahaleler ve manevi müdahaleler.

Olumlu müdahaleler (*positiven Immissionen*); katı, sıvı ve gaz halindeki müdahaleler yoluyla çevre etkileri doğururlar. Olumlu müdahalelere örnek olarak, havanın kirlenmesine sebebiyet veren is, kurum, duman, toz oluşturmak; kötü koku yaratmak; gürültü yapmak; yer sarsıntısına yol açmak; nükleer atık yaratmak ve bu vesileyle toprağı, suyu,

²⁹ İnal, **a.g.m.**, s. 112.

³⁰ **BSK ZGB II/Rey**, Art. 684 N.40; Akipek/Akıntürk, **a.g.e.**, s. 557.

³¹ Rey, **Sachenrecht**, N. 1107; İlhan Uluhan, **Medeni Hukukta Fedakarlığın Denkleştirilmesi İlkesi ve Uygulama Alanı**, İstanbul, 1977, s. 159.

³² Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir, **a.g.e.**, s. 456; Rey, **Sachenrecht**, N. 1105; Akipek/Akıntürk, **a.g.e.**, s. 557. Ayrıca bkz. yukarıda dn. 21.

³³ Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir, **a.g.e.**, s. 459; Helvacı, **a.g.e.**, s. 64.

havayı kirletmek gösterilebilir.³⁴ Olumlu müdahaleler, MK.m.737'in koruma alanına dahildir. Zira, MK.m.737'de sayılan çevre etkisi yaratan müdahalelerin içerisinde olumlu müdahalelerde bulunmaktadır. Medeni Kanun düzenlemesi içerisinde yer alan ve mülkiyet hakkının kısıtlamalarına dahil olan diğer bir olumlu müdahale ise kaynak sularının kirletilmesi olarak kabul edilebilir. Önemli ölçüde yararlanılan veya yararlanmak amacıyla suyu biriktirilen kaynakları veya kuyuları kazı, yapı veya benzeri faaliyetler yüzünden kısmen olsun kirleterek malikine veya onda hak sahibi olana zarar veren kimse, bu zararı MK.m.757 uyarınca gidermekle yükümlüdür.³⁵ MK.m.757 bağlamındaki giderim borcu sadece özel mülkiyete tabi kaynaklar için geçerlidir.³⁶ Zarar gören taşınmazında oturmak, onu işletmek veya bir yerin içme ya da kullanma suyunu sağlamak için gerekli olan kaynakların kirletilmesi halinde, kaynağın olabildiği ölçüde eski duruma getirilmesini de isteyebilir.³⁷ Burada dikkat edilmesi gereken nokta, kaynakların kirlenmesinde taşkın bir müdahalenin varlığının aranmasıdır.

Olumsuz müdahale (*negativen Immissionen*) ile anlatılmak istenen ise bir taşınmazın işletilmesi ya da kullanılması sebebiyle komşu taşınmazın hava, ışık, rüzgar gibi enerji kaynaklarından yararlanmasının engellenmesi veya manzarasını kapayan davranışlardır.³⁸ İsviçre hukukunda tartışmalı da olsa, olumsuz müdahaleler MK.m.737 kapsamında değerlendirilmelidir.³⁹ Zira yukarıda da anıldığı üzere, kanun koyucu da MK.m.737'de anılan müdahalelerin sınırlı sayı olduğunu kabul edilmesini amaçlanmamıştır. Sanayileşmenin ve kentleşmenin kontrolsüz olarak arttığı günümüzde, çevreyi korumak adına MK.m.737'nin olabildiğince geniş bir yorumla ele alınması gerekmektedir.

Manevi müdahaleler ise bir taşınmazın işletilmesine veya kullanılmasına bağlı olarak komşuların manevi bütünlüklerini etkileyen; ruh huzurlarını bozan, hoş gitmeyen, taciz eden müdahalelerdir.⁴⁰ Manevi müdahalelere örnek olarak, belediyenin hayvan itlaf alanının çevrede bulunması gösterilebilir.⁴¹

³⁴ Sirmen, **Taşınmaz Maliki**, s. 287; **BSK ZGB II/Rey**, Art. 684 N. 22; Rey, **Sachenrecht**, N. 1108; Eren, **Mülkiyet Hukuku**, s. 368; Ernst Bachmann, **Die nachbarliche Überschreitung des Grundeigentumsrechts**, Bern, 1937, s. 88; Arthur Meier-Hayoz, **Schweizerisches Privatrecht, Sachenrecht**, Band V/1, Erster Halbband, Basel, Stuttgart, 1977, s. 224-226; Akipek/Akıntürk, **a.g.e.**, s. 558; Ulsan, **a.g.e.**, s. 162-163.

³⁵ **BSK ZGB II/Rey**, Art. 706/707 N. 2; Peter Tuor, Bernhard Schnyder, Jörg Schmid, **Das Schweizerische Zivilgesetzbuch**, Elfte Auflage, Zürich, 1995, s. 735.

³⁶ **BSK ZGB II/Rey**, Art. 706/707 N. 3.

³⁷ **BSK ZGB II/Rey**, Art. 706/707 N. 14; Tuor/Schnyder/Schmid, **a.g.e.**, s. 735.

³⁸ Sirmen, **Taşınmaz Maliki**, s. 287; Rey, **Sachenrecht**, N. 1116; Eren, **Mülkiyet Hukuku**, s. 369; Bachmann, **a.g.e.**, s. 89-90; Akipek/Akıntürk, **a.g.e.**, s. 558; Ulsan, **a.g.e.**, s. 167.

³⁹ İsviçre hukukunda olumsuz müdahalelerin MK.m.737'nin kapsamı dışında kalmasını savunanlar, olumsuz müdahalelerin inşaat ve ağaçların varlığından doğduğunu ve MK.m.737 anlamında bir müdahaleden söz edebilmek için ise taşınmazın işletilmesinden veya kullanılmasından kaynaklanan bir müdahalenin şart olduğunu vurgulamışlardır. Doktrinde görüşe karşı çıkanlar için bkz.: **BSK ZGB II/Rey**, Art. 684 N. 31; Rey, **Sachenrecht**, N. 1116; Meier-Hayoz, **a.g.e.**, s. 228.

⁴⁰ Sirmen, **Taşınmaz Maliki**, s. 288; **BSK ZGB II/Rey**, Art. 684 N. 28; Rey, **Sachenrecht**, N. 1113; Eren, **Mülkiyet Hukuku**, s. 369; Bachmann, **a.g.e.**, s. 94; Akipek/Akıntürk, **a.g.e.**, s. 558; Ulsan, **a.g.e.**, s. 164.

⁴¹ Benzer örnekler için bkz.: **BSK ZGB II/Rey**, Art. 684 N. 29; Rey, **Sachenrecht**, N. 1114; Bachmann, **a.g.e.**, s. 95; Meier-Hayoz, **a.g.e.**, s. 228-229.

C. Çevre Etkisi Doğuran Taşkın Müdahalenin Taşınmaz Malikine Medeni Kanun Çerçevesinde Yüklediği Sorumluluk

1. Genel olarak

Çalışmanın bu bölümünde taşınmazın malikinin, taşınmaz mülkiyetinin kullanılmasında çevre etkileri yaratan taşkın müdahaleleri sebebiyle sorumluluğu Medeni Kanun çerçevesi ile sınırlandırılarak değerlendirilecektir. Zilyedliğin ihlalden doğan davalara ve müdahalenin meni davasına ise değinilmeyecektir. Hiç şüphesiz ki; çevreyi kirletenin sorumluluğunu, taşınmaz malikinin sorumluluğu ile sınırlı bir çerçevede değerlendirmek, çarpık kentleşmenin, kontrolsüz büyüyen sanayinin çevre sorunlarının ana kaynağı olduğu günümüzde gerçekçi olmayacaktır. Kanun koyucu da bu ön kabulden hareketle, 09.08.1983 tarihli 2872 sayılı Çevre Kanunu'nu kabul etmiştir. Çevreyi kirletenin Çevre Kanunu'ndan kaynaklanan sorumluluğu ise bu çalışmanın üçüncü bölümünün konusunu oluşturmaktadır. Bu bölümde, taşınmaz malikinin sorumluluğu kapsamında çevrenin kirletilmesinden doğan sorumluluğun şartları ve zarar görenin talep hakları incelenecektir.

MK.m.730 taşınmaz mülkiyetinin kullanılmasında, taşınmaz mülkiyetinin sınırlarının aşılması durumunda malikin sorumluluğunu düzenlemektedir. Bu düzenlemeye göre malik, mülkiyet hakkını kullanırken kanun tarafından belirlenen sınırları aşmış ise mülkiyet hakkını taşkın bir şekilde kullanmış demektir ve zarar görenin, zarar tehlikesinin giderilmesi, zarar tehlikesinin önlenmesi, zararın tazmini ve yöresel örfe uygun ve kaçınılmaz müdahalelerin denkleştirilmesi talepleri ile karşılaşabilecektir.⁴² Taşınmaz malikinin mülkiyeti taşkın kullanması çevre müdahalelerinden de kaynaklanabileceği için, MK.m.730, komşuluk hukukunun bir parçası olarak, çevreyi kirletenin sorumluluğuna gidilebilecek yöntemlerden bir tanesidir.⁴³ Taşınmaz malikinin söz konusu sorumluluğu, kusura dayanmadığı gibi malike sorumluluktan kurtulmak için kanıt getirilmesine de olanak vermediği için ağırlaştırılmış objektif bir sorumluluk niteliğinde kabul edilir.⁴⁴

2. Sorumluluğun şartları

MK.m.730'un uygulanabilmesi için öncelikle malikin taşınmaz mülkiyetine dair hakkını yasal kısıtlamalara aykırı kullanması gerekir.⁴⁵ Mülkiyet hakkının taşkın kullanılması taşınmazın kullanılması veya işletilmesi sonucunda ortaya çıkmışsa, MK.m.730 anlamında taşınmaz malikinin sorumluluğu doğacaktır. Mülkiyetin taşkın kullanılması ile

⁴² Eren, **Mülkiyet Hukuku**, s. 457; Emil W. Stark, **Das Wesen der Haftung des Grundeigentümers nach Art. 679 ZGB**, Zürich, 1952, s. 203.

⁴³ **BSK ZGB II/Rey**, Art. 679 N. 1; Stark, **a.g.e.**, s. 190; Meier-Hayoz, **a.g.e.**, s. 219.

⁴⁴ Jale G. Akipek, **Gayrimenkul Malikin Mesuliyetinin Hukuki Neticeleri**, İstanbul, 1955, s. 9; İ. Sahir Çörtoğlu, "Çevrenin Kirletilmesinden Doğan Sorumlulukla Taşınmaz Mülkiyetinin Aşkın Kullanılmasından Doğan Sorumluluğun Karşılaştırılması", **YD.**, 1986, s. 81; Ulusoy, **a.g.m.**, s. 126; Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir, **a.g.e.**, s.477; Eren, **Mülkiyet Hukuku**, s. 457; Bachmann, **a.g.e.**, s. 133; Meier-Hayoz, **a.g.e.**, s. 220.

⁴⁵ Çörtoğlu, **a.g.m.**, s.82; Turgut, **Çevre Hukuku**, s.483; Helvacı, **a.g.e.**, s. 63

anlatılmak istenen, taşınmaz maliki olmaya kanunun bağladığı ödevlerin ihlal edilmesidir.⁴⁶ Söz konusu ödevlerin ihlal edilmesi olumlu müdahalelerle olabileceği gibi olumsuz müdahalelerle veya manevi müdahalelerle de olabilir.

Yerel adete uygun ve kaçınılmaz nitelikte olan taşkınlıkların varlığı halinde ise zarar gören, kaçınılmaz olan taşkınlığa katlanacak ve fakat zararının uygun bir bedelle denkleştirilmesini mahkemen talep edebilecektir (MK.m.730/f.2).⁴⁷ Yerel adete uygun ve kaçınılmaz taşkınlıklardan doğan taşkınlıkların varlığını takdir edecek olan ise hakimdir. Hakimin takdir yetkisini kullanırken tarafların menfaatlerini göz önüne alması gerekmektedir.⁴⁸ Hakim, taraflar arasındaki çıkar çatışmalarını dengelerken MK.m.737'nin ifadesinde de yer alan, zarar veren taşınmazın durumundan ve özelliğinden; yöresel örf'e göre komşular arasındaki hoşgörü sınırından yararlanabilecektir. Gerçekleştirilen faaliyetlerin niteliği itibariyle önlenemez taşkınlıklara sebebiyet vermesi halinde ise taşınmaz malikin sorumluluğu söz konusu olmayacaktır. Ayrıca; deprem, çığ gibi doğa olaylarından kaynaklanan zararlar, taşınmaz malikin sorumluluğunu doğurmaz.⁴⁹ Aynı şekilde, taşınmaz malikin sözleşmeden kaynaklanan sınırlamalara uymaması halinde de MK.m.730 uygulanmayacaktır.⁵⁰ MK.m.2 anlamında mülkiyet hakkının kötüye kullanılmasının, taşkın kullanma olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği ise tartışmalıdır.⁵¹ Ancak MK.m.2 hükmünün genel bir çerçeve norm olduğu dikkate alındığında, mülkiyet hakkının kötüye kullanılması da taşkın kullanma olarak kabul edilmelidir.⁵²

Taşınmaz malikin sorumluluğu için kusur aranmasa da, tazminat sorumluluğunun diğer şartları haksız fiil sorumluluğunun kurallarına tabidir. Dolayısıyla, fiil ile zarar arasında uygun illiyet bağının bulunması⁵³; hukuka aykırı bir müdahale⁵⁴, hukuka aykırılığı ortadan kaldıran bir hukuka uygunluk sebebinin olmaması ve zararın⁵⁵veya zarar tehlikesinin meydana gelmesi, haksız fiil sorumluluğunun kusur dışındaki, olmazsa olmaz şartları olarak yer alır.⁵⁶ Tazminat davasının zamanaşımı da, TBK.m.72 düzenlenen iki ve on yıllık haksız fiil zamanaşımıdır.⁵⁷

⁴⁶ Eren, **Mülkiyet Hukuku**, s. 464.

⁴⁷ Kanun koyucu bu düzenlemesi ile birlikte fedakarlığın denkleştirilmesi ilkesini açıkça ortaya koymuştur. Hasan Petek, **Taşınmaz Malikin Hukuka Uygun Taşkınlıklardan Sorumluluğu (MK.m.730/II)**, Ankara, 2005, s. 314; Ulsan, **a.g.e.**, s. 203.

⁴⁸ İnal, **a.g.m.**, s. 113; Eren, **Mülkiyet Hukuku**, s. 370; Ulsan, **a.g.e.**, s. 174.

⁴⁹ Petek, **a.g.e.**, s. 463; **BSK ZGB II/Rey**, Art. 684 N. 7.

⁵⁰ Petek, **a.g.e.**, s. 193, 194; Yıldız Abik, "Taşınmaz Malikin Olumlu Müdahaleler Nedeniyle Karşı Komşulara Karşı Sorumluluğu", **EÜHFD.**, C. XIV., S. 3-4 (2010), s. 153.

⁵¹ Abik, **a.g.m.**, s. 153.

⁵² Tandoğan, **a.g.e.**, s. 208, Akipek, **a.g.e.**, s. 348; Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir, **a.g.e.**, s. 480; Abik, **a.g.m.**, s. 154; Sirmen, **Taşınmaz Maliki**, s. 291; İnal, **a.g.m.**, s. 113-114. Aksi yönde bkz.: Petek, **a.g.e.**, s. 235.

⁵³ **BSK ZGB II/Rey**, Art. 679 N.11; Eren, **Mülkiyet Hukuku**, s. 461.

⁵⁴ Eren, **Mülkiyet Hukuku**, s. 461.

⁵⁵ Taşkın müdahalenin sebebiyet verdiği zarar fiili zarar veya kazanç kaybı zararı olarak ortaya çıkabilir. Keza maddi zararın yanında manevi zarar da söz konusu olabilir. Helvacı, **a.g.e.**, s. 70; Eren, **Mülkiyet Hukuku**, s. 460.

⁵⁶ Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir, **a.g.e.**, s. 481-482.

⁵⁷ **BSK ZGB II/Rey**, Art. 679 N. 29; Meier-Hayoz, **a.g.e.**, s. 235.

MK.m.737’de öngörülen kısıtlamalara uyma ödevi taşınmaz maliki için geçerli olması sebebiyle, bu müdahalelere karşı MK.m.730’a dayanarak dava açabilecek olan da sadece komşulardır.⁵⁸ Ancak zaman içerisinde komşu kavramı, çevre etkilerinden zarar gören herkesi kapsayacak şekilde uygulamada ve doktrinde yorumlandığı için, komşu taşınmaza yapılan müdahaleden zarar gören malik olabileceği gibi, taşınmazı sınırlı bir ayni hakka veya kişisel bir hakka dayanarak kullanan bir kişi de olabilir.⁵⁹ Ancak sınırlı ayni hak sahiplerinden sadece olumsuz etkide bulunan taşınmaz üzerinde fiili hakimiyeti bulunanlar ve kişisel hak sahiplerinden ise taşınmaza doğrudan zilyet olanların MK.m.730 uyarınca taşınmaz malikinin sorumluluğuna gidebilecekleri unutulmamalıdır.

MK.730 uyarınca sorumlu tutulabilecek olan sadece taşınmaz malikidir. Bu çıkarım, taşınmaz malikinin taşınmazını kullanırken veya işletirken yardımcı kişiler kullanması halinde de geçerlidir.⁶⁰ Zira taşınmaz maliki, kusursuz sorumluluğun geçerli olduğu çevre etkisi yaratan müdahalelerin varlığı halinde, yardımcı kişileri seçerken veya onlara talimat verirken gereken özeni gösterdiğini kanıtlayarak sorumluluktan kurtulamaz. Sınırlı ayni hak sahipleri mülkiyet hakkını kullandıkları ölçüde, MK.m.730 kapsamında yaptıkları taşkın müdahalelerden sorumlu olacaklardır.⁶¹ Taşınmazı kişisel bir hakka dayanarak kullanan kişilerin MK.m.730 uyarınca sorumlu olup olamayacakları ise tartışmalıdır.⁶² Kişisel hak sahiplerinin; örneğin taşınmazı kira sözleşmesine dayanarak kullananların malikmişçesine yaptıkları müdahaleler nedeniyle malik gibi sorumlu olmaları olanaklı olmalıdır. Ancak hakim görüş; taşınmazı bir kişisel hakka dayanarak kullananların MK.m.730’a tabi tutulamayacaklarıdır.⁶³ İsviçre Federal Mahkemesi’nin⁶⁴ aksine Yargıtay⁶⁵ verdiği kararlarda taşınmaz üzerinde kişisel bir hakka sahip olan kişinin MK.m.730 bağlamında sorumlu olamayacağı görüşündedir.

⁵⁸ **BSK ZGB II/Rey**, Art. 679 N. 22; Stark, **a.g.e.**, s. 205.

⁵⁹ Sirmen, **Taşınmaz Maliki**, s. 292; Abik, **a.g.m.**, s. 176; **BSK ZGB II/Rey**, Art. 679 N. 23; Eren, **Mülkiyet Hukuku**, s. 470. Sınırlı ayni haklar açısından aksi yönde İnal, **a.g.m.**, s. 117.

⁶⁰ Haluk Tandoğan, **Türk Mes’uliyet Hukuku (Akit Dışı ve Akdi Mesuliyet)**, Ankara, 1961, s. 204; Abik, **a.g.m.**, s. 148.

⁶¹ Akipek/Akıntürk, **a.g.e.**, s. 572; Çörtoğlu, **a.g.m.**, s. 93; Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir, **a.g.e.**, s. 483; Petek, **a.g.e.**, s. 374; Sirmen, **Taşınmaz Maliki**, s. 289; **BSK ZGB II/Rey**, Art. 679 N. 26; İnal, **a.g.m.**, s. 120; Eren, **Mülkiyet Hukuku**, s. 472; Stark, **a.g.e.**, s. 206; Wagner, **a.g.m.**, s. 370.

⁶² Tandoğan, **a.g.e.**, s. 205; Petek, **a.g.e.**, s. 374; Eren, **Mülkiyet Hukuku**, s. 472.

⁶³ Akipek, **a.g.e.**, s. 52; Tekinay, **a.g.e.**, s. 128; Eren, **Mülkiyet Hukuku**, s. 473.

⁶⁴ BGE 104 II 16. Sirmen, **Taşınmaz Maliki**, s. 289.

⁶⁵ “MK.nun 656. maddesi hükmüne ve devamlılık kazanan yargısal uygulamalara göre, komşuluk hukuku açısından taşınmaz malikinin mülkiyet hakkını kullanırken komşu taşınmaza verdiği zarardan sorumlu olacağı gibi, taşınmaz üzerinde irtifak, intifa hakkı gibi sınırlı ayni hak sahibi olan kişide bu haktan kaynaklanan yetkilerini kullanmaktan meydana getirdiği zarardan sorumludur. Ne varki; kira, hizmet, vekillik gibi bir sözleşme ilişkisi gereğince taşınmazı elinde bulunduran kimse-lerin yetkilerini aşmaktan doğan zarardan sorumlu tutulmaları olanaksızdır.” Y. 1. HD. 20.04.1981 T., 1981/5559 E., 1981/5379 K. (www.hukukturk.com arşivi). “..davalının malik olmaması nedeniyle ve olay tarihi itibarıyla da tatbikimümkün olmayan komşuluk hukukuna ilişkin TMK.nun 730. (eski 656.) maddesinin uygulanmasının mümkün olmadığı düşünülmeden hakkında kusursuz sorumluluk ilkesiyle hüküm kurulmasının yasaya aykırıdır.” Y. 11. HD. 25.04.2005 T., 2004/7371 E., 2005/4198 K. (Kazancı Bilgi Bankası).

3. Taşınmaz malikinin sorumluluğunda açılacak davalar

MK.m.730'nin “Bir taşınmaz malikinin mülkiyet hakkını bu hakkın yasal kısıtlamalarına aykırı kullanması sonucunda zarar gören veya zarar tehlikesi ile karşılaşan kimse, durumun eski hâline getirilmesini, tehlikenin ve uğradığı zararın giderilmesini dava edebilir.Hâkim, yerel âdete uygun ve kaçınılmaz taşkınlıklardan doğan zararların uygun bir bedelle denkleştirilmesine karar verebilir.” ifadesinden de kolayca çıkarılabileceği gibi taşınmazını taşkın olarak kullanan malikin tabi olacağı üç dava öngörülmektedir. Bu davalar; eski hale getirme davası, tazminat davası ve tehlikenin giderilmesi davasıdır.

Eski hale getirme davası; taşınmazın taşkın olarak kullanılmasının devam ettiği sürece açılacak bir davadır. Taşınmazın taşkın olarak kullanılması, komşu taşınmaza zararlı etkiler doğurmuşsa zarar gören taşınmazın eski hale getirilmesi sadece tazminat davasında konu edilebilir.⁶⁶ Eski hale getirilmesi davasının amacı; taşınmaz mülkiyetinin yasal kısıtlamalarına aykırılık teşkil eden davranışın bertaraf edilmesidir. Başka bir ifadeyle; eski hale getirilmesi davasının açılmasıyla taşkınlığı meydana getiren sebebin ortadan kaldırılması hedeflenmektedir.⁶⁷ Ancak eski hale iadenin; konumuz bağlamında çevre kirliliğinin ortadan kaldırılıp, müdahale yapılmadan önceki haline getirilmesinin, mümkün olmadığı durumlarda eski hale getirme davası değil tazminat davası açılacaktır.⁶⁸

Taşkınlık sebebiyle meydana gelen maddi veya manevi zararın giderilmesi talebi ise tazminat davası ile gerçekleştirilir. Çevrenin kirlenmesinden doğan maddi zararlara örnek olarak, bir kimsenin komşusunun taşınmazına kendi taşınmazında atık madde aktarmak suretiyle ürünlerinin kurummasına sebebiyet verilmesi gösterilebilir. Zarar sebebiyet veren taşkınlık hangi malik tarafından gerçekleştirilmişse, o malik tazminat davasının davalısı olacaktır.⁶⁹ Zira zarar gerçekleştikten sonra taşınmaz mülkiyetinin el değiştirmesi, yeni maliki sorumlu kılmaz. Tazminat davasının, tehlikenin giderilmesi ve eski hale getirme davası ile tatmin edici bir sonuç sağlamayacağı vakit başvuru, ikincil bir karaktere sahip olduğu da söylenebilir.⁷⁰ Yukarıda da anıldığı üzere, eğer taşkınlık devam ederken meydana bir zarar gelmişse, tazminat davasında aynı anda eski hale getirilmesi de talep edilebilir.

Tehlikenin giderilmesi davası ise henüz zarar meydana gelmeden, tehlikenin giderilmesini konu alır. Tehlikenin giderilmesi davasının kabul edilebilmesi için, taşınmaz malikinin gerçekleştirmeyi düşündüğü müdahale vuku bulduğu takdirde komşunun zarara uğrama ihtimali var olmalıdır.⁷¹ Taşınmaz malikinin müdahale planı, komşusunun ileride bir zarara uğrama tehdidi veya tehlikesi ile karşılaşmasına sebebiyet verecekse tehlikenin giderilmesi davası açılabilir. Zarar görme ihtimali olan komşunun bu davayı açabilmesi

⁶⁶ Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir, **a.g.e.**, s. 479.

⁶⁷ Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir, **a.g.e.**, s. 479.

⁶⁸ Ertaş, Çevre Hukuku, s. 92.

⁶⁹ Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir, **a.g.e.**, s. 479.

⁷⁰ **BSK ZGB II/Rey**, Art. 679 N. 6.

⁷¹ Ertaş, Çevre Hukuku, s. 92; **BSK ZGB II/Rey**, Art. 679 N. 18.

için, malikin planladığı müdahalenin, zarara sebebiyet verme ihtimalinin yüksek ve yakın olduğunu ispat etmekle yükümlüdür. Bu dava tehlike var olduğu sürece açılabilir, bu bağlamda TBK.m.72’de yer alan zamanaşımı sürelerine tabi değildir.⁷²

2. 6098 SAYILI TÜRK BORÇLAR KANUNU ÇERÇEVESİNDE ÇEVREYİ KİRLETENİN HUKUKİ SORUMLULUĞUNA SEBEBİYET VEREN KUSURSUZ SORUMLULUK HALLERİ

Türk sorumluluk hukukunda kural kusur sorumluluğudur; kusursuz sorumluluk halleri kanunda istisnai olarak belirlenmiştir.⁷³ Dolayısıyla çevreyi kirleten kusuru ile bir zarara sebebiyet vermişse, 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu’nun kusur sorumluluğunu düzenleyen hükümleri uygulama alanı bulacaktır. Zira, TBK.m.49’da düzenlenen haksız fiil sorumluluğu genel bir düzenleme getirmektedir. Taşınmaz malikinin çevre etkileri yaratan müdahalesinin, diğer sorumluluk kaynaklarının koşullarını sağlamaması halinde, zarar gören malikin kusurlu davranışını ispatladığı vakit TBK.m.49 uyarınca zararının giderimini talep edebilecektir.

Çevre kirlenmesinden doğan sorumlulukta ise modern eğilim, sorumluluğun hiçbir kusur koşuluna bağlı olmaksızın kurulmasıdır. Bu yeni eğilimin sonucunda, çevre zararına sebebiyet veren müdahalelerde kusur şartı aranmamaya başlanmıştır. Bu bölümde TBK’da düzenlenen kusursuz sorumluluk hallerinden olumsuz çevre etkisi doğurabilecek olan adam çalıştırmanın sorumluluğu, yapı malikinin sorumluluğu ve tehlike sorumluluğu kısaca incelenecektir.

A. Adam Çalıştırmanın Sorumluluğu

818 sayılı Borçlar Kanunu’nun⁷⁴ 55. maddesinde istihdam edenlerin mesuliyeti başlığı altında düzenlenen, faaliyetlerinin görülmesinde ve yürütülmesinde başka kişileri çalıştıran kişinin, bu çalışanların davranışından doğan zarardan sorumluluğu adam çalıştırmanın sorumluluğu başlığı altında TBK.m.66’da kendisine yer bulmuştur. TBK.m.66;

“Adam çalıştıran, çalışanın, kendisine verilen işin yapılması sırasında başkalarına verdiği zararı gidermekle yükümlüdür.

Adam çalıştıran, çalışanını seçerken, işiyle ilgili talimat verirken, gözetim ve denetimde bulunurken, zararın doğmasını engellemek için gerekli özeni gösterdiğini ispat ederse, sorumlu olmaz.

Bir işletmede adam çalıştıran, işletmenin çalışma düzeninin zararın doğmasını önlemeye elverişli olduğunu ispat etmedikçe, o işletmenin faaliyetleri dolayısıyla sebep olunan zararı gidermekle yükümlüdür.

⁷² BSK ZGB II/Rey, Art. 679 N. 30.

⁷³ Tandoğan, a.g.e., s. 8.

⁷⁴ RG. 08.05.1926, s. 366.

Adam çalıştıran, ödediği tazminat için, zarar veren çalışana, ancak onun bizzat sorumlu olduğu ölçüde rücu hakkına sahiptir.”

şeklindedir. Adam çalıştıranlar objektif özen yükümlülüğüne sahiptirler.⁷⁵ Buna göre adam çalıştıran, gerekli özeni ve dikkati gösterdiğini ispat etmediği sürece, çalışanın kendisine verilen işin yapılması sırasında başkalarına verdiği zararlardan sorumludurlar (TBK.m.66/f.1, 2; BK.m.55/f.1).

Adam çalıştıranın sorumluluğundan bahsedebilmek için; adam çalıştıran ile zarara sebebiyet veren çalışan arasında bir çalıştırma (istihdam) ilişkisi mevcut olmalıdır. Kural olarak çalıştırma ilişkisi hizmet akdine dayansa da, geçerli bir hukuki ilişkinin varlığı TBK.m.66 uyarınca adam çalıştıranın sorumlu olması için şart değildir.⁷⁶ Önemli olan adam çalıştıran ile çalışan arasında bir çeşit tabiiyet ilişkisinin olmasıdır.⁷⁷ Adam çalıştıranın sorumluluğunun gerçekleşebilmesi için gerekli olan diğer şart ise çalışanın, çalıştıranın işini görürken, işle bağlantılı olarak üçüncü bir kişiye zarar vermiş olmasıdır.⁷⁸ Zarar gören üçüncü bir kişi değil, adam çalıştıran ile arasında borç ilişkisi olan birisi ise ve çalışan bu ilişkide ifa yardımcısı niteliğindeyse adam çalıştıran, çalıştırdığı kişilerin eylemlerinden TBK.m.66 uyarınca değil TBK.m.116 (BK.m.100) uyarınca sorumlu olur.⁷⁹ Öte yandan adam çalıştıran TBK.m.66/f.2’de sayılan kurtuluş kanıtlarını getirmemiş olmalıdır. Daha açık bir ifadeyle; adam çalıştıran çalışanın seçerken, işiyle ilgili talimat verirken, gözetim ve denetimde bulunurken, zararın doğmasını engellemek için gerekli özeni gösterdiğini ispat etmediği sürece sorumlu olacaktır. Buradaki özen ve dikkat objektif niteliktedir; adam çalıştıranın kişisel özelliklerinin bu bağlamda bir önemi yoktur.⁸⁰

⁷⁵ Anton K. Schnyder, **Basler Kommentar Obligationenrecht I (Art. 1- 529 OR)**, 4.Aufl., Herausgeber: Heinrich Honsell/ Nedim Peter Vogt/ Thomas Geiser, Helbing Lichtenhahn Verlag, Basel, 2007, Art.55 N. 1 (BSK OR I/ Schnyder); Haluk N. Nomer, **Borçlar Hukuku (Genel Hükümler)**, 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu’na Göre Hazırlanmış Gözden Geçirilmiş Onbirinci Bası, Beta, İstanbul, 2012; s. 126 N. 118; İpek Sağlam, “Adam Çalıştıranın Sorumluluğu”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi Özel Hukuk Sempozyumu Özel Sayısı, Prof. Dr. Cevdet Yavuz’a Armağan**, 2011, s. 167; Gökhan O. Antalya, **6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu’na Göre Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, Cilt I, Beta, İstanbul, 2012, s. 548.

⁷⁶ **BSK OR I/Schnyder**, Art. 55 N. 8; Nomer, **a.g.e.**, s. 126 N. 118; Sağlam, **a.g.m.**, s. 165; Antalya, **a.g.e.**, s. 555-556.

⁷⁷ Yargıtay da BK.m.55’den kaynaklanan sorumluluğu belirlemede, yukarıda anılan tabiiyet ilişkisini aramaktadır. “...*Dava konusu zarar, davalı İSKİ ile diğer davalı yüklenici arasında imzalanan sözleşme gereği yapılan kanal kazı çalışmaları sırasında meydana gelmiştir. Yüklenicinin kanal kazı çalışmaları sırasında verdiği zarardan davalı İSKİ’nin sorumlu tutulabilmesi için BK.’nun 55’inci maddesinde öngörülen işçi-işveren arasındaki tabiiyet ilişkisi oluşturacak şekilde davalı İSKİ’ye gözetim ve denetim yetkisi verilmiş olması gerekir. Mahkemece, davalı İSKİ ile müteahhit firma arasındaki sözleşme ve şartnamenin getirtilip içeriğinde BK’nun 55’inci maddesinde öngörülen şekilde tabiiyet ilişkisi bulunup bulunmadığı saptanıp sonucuna göre karar vermek gerekir.” Y. 11. HD., 29.05.2006 T., 2005/6080 E., 2006/6374 K. (www.hukukturk.com arşivi).*

⁷⁸ **BSK OR I/Schnyder**, Art. 55 N. 12.

⁷⁹ Nomer, **a.g.e.**, s. 131 N. 118.

⁸⁰ Nomer, **a.g.e.**, s. 132 N. 118. Adam çalıştıranın göstermesi gerekli objektif özenin, soyut durum ve şartlara göre değil somut durum ve şartlar gereği gösterilmesi gereken objektif özen olduğu ve işin önemi ve tehlikeliğine göre değişiklik gösterebileceği yönünde bkz.: Antalya, **a.g.e.**, s. 558.

BK.m.55/f.1, c.2’de yer alan ve adam çalıştırmanın böyle bir zararın gerçekleşmemesi için gerekli tüm dikkat ve özeni göstermiş olsa dahi, zararın doğmasına engel olamayacağını ispat etmesi halinde sorumluluktan kurtulmasını düzenleyen hüküm, illiyet bağına ilişkin olması sebebiyle Türk Borçlar Kanunu’na alınmamıştır.⁸¹ Zarar bir işletmenin faaliyetinden kaynaklanmışsa, adam çalıştırmanın işletmenin çalışma düzeninin zararın doğmasını önlemeye elverişli olduğunu ispat etmedikçe sorumluluğu devam eder (TBK.m.66/f.3). Görüldüğü üzere; zarar bir işletmenin faaliyetinden meydana gelmişse, adam çalıştırmanın objektif dikkat ve özen yükümünü gösterdiğini ispat etmekle sorumluluktan kurtulamaz.⁸² Ayrıca işletmenin çalışma düzeninin zararın doğmasını önlemeye elverişli olduğunu da ispat etmelidir.⁸³ Adam çalıştırmanın üçüncü kişilerin uğradığı zararlar karşısında, çalışanı TBK.m.49/f.1 (BK.m.41/f.1) uyarınca sorumlu tutabilir. Bu gibi bir durumda çalışan ile adam çalıştırıcı arasında, üçüncü kişiye karşı müteselsel sorumluluk doğar (TBK.m.61, BK.m.51).⁸⁴ Adam çalıştırıcı, ödediği tazminat için, zarar veren çalışana, ancak onun bizzat sorumlu olduğu ölçüde rücu hakkına sahiptir. TBK.m.66/f.4 bu düzenlemesiyle, adam çalıştırıcının BK.m.55/f.2’de de yer alan çalışan rücu hakkının kapsamına açıklık getirmiştir.⁸⁵ Bu kapsam ise zararı vermiş olan çalışanın bizzat sorumlu tutulacağı miktarla sınırlıdır. Başka bir ifadeyle, adam çalıştırıcı kendinin zarar görene ödediği giderim miktarından fazla bir tutarı çalışandan isteyemez.

Bir taşınmazın kullanılması veya işletilmesi sonucunda ortaya çıkan ve çevre etkileri yaratan müdahaleler, taşınmaz malikinin tabiiyetinde çalışan kişilerin fiillerinden de kaynaklanabilir. Örneğin, atıkların, kural olarak, arıtma tesisine gönderen kimya fabrikasında çalışan bir işçinin dikkatsizliği sonucunda, fabrikanın bütün atıklarının, bir gün boyunca, fabrika yakınlarından geçen nehre boşaltılması sonucunda, çevre kirliliğine sebebiyet vermesi adam çalıştırıcının sorumluluğuna yol açabilir. Böyle bir durumda, zarar gören TBK.m.66’ya dayanarak da çevrenin kirletilmesinden doğan zararlarının giderilmesini adam çalıştırıcıdan isteyebilir. Burada adam çalıştırıcının kusursuz sorumluluğu söz konusudur. Ancak çevrenin kirlenmesinden zarar görenin, TBK.m.66’ya dayandığında, tabiiyetinde adam çalıştırıcı kişinin TBK.m.66/f.2’de sayılan kurtuluş kanıtlarını getirmesi ihtimali ile karşılaşabileceği de unutulmamalıdır. Dolayısıyla çevre zararı söz konusu olduğunda, zararın giderilmesi için TBK.m.66’ya başvurulmasının tercih edilmesi, diğer hukuki araçlarla kıyaslandığında zarar gören açısından sonuçsuz kalması en olası yöntemdir. Çevrenin kirletilmesinden kaynaklanan zararların giderilmesi için en uygun

⁸¹ Nomer, **a.g.e.**, s. 132 N. 118. Türk Borçlar Kanunu’na söz konusu hükmün alınmaması sebebiyle; zarar görenin BK.m.55’deki duruma nazaran daha ağır bir ispat yüküne maruz bırakıldığı yönünde bkz.: Sağlam, **a.g.m.**, s. 171, 172. Oysa kanun koyucu Türk Borçlar Kanunu’na söz konusu hükmü almamakla, adam çalıştırıcının sorumluluğu bakımından genel ilkelerin uygulanmasını da olanaksız kılmamıştır. Daha açık bir ifadeyle; anılan düzenleme ile adam çalıştırıcıya özel bir kurtuluş sebebi yaratılmış değildir; sadece maddenin özü ile ilgili olmayan; illiyet bağıyla bağlantılı olan eski düzenleme tekrar edilmemiştir. Aynı yönde bkz: Antalya, **a.g.e.**, s. 561-562.

⁸² Sabah Altay, “6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu Uyarınca Adam Çalıştırıcının İşletme Faaliyeti (Organizasyonu) Dolayısıyla Sorumluluğu”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi Özel Hukuk Sempozyumu Özel Sayısı, Prof. Dr. Cevdet Yavuz’a Armağan**, 2011, s. 187.

⁸³ Altay, **a.g.m.**, s. 187.

⁸⁴ **BSK OR I/Schnyder**, Art. 55 N. 14.

⁸⁵ Nomer, **a.g.e.**, s. 133 N. 118; Antalya, **a.g.e.**, s. 565-566.

yöntem, aşağıda ayrıntıları ile ele alınacağı üzere; ÇK.m.28'in kurtuluş kanıtı getirme imkanı tanımayan, kusursuz sorumluluk düzenlemesidir.

B. Yapı Malikinin Sorumluluğu

6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nda yapı malikinin sorumluluğu, özen sorumluluğu üst başlığı altında yer almışsa da, anılan sorumluluk objektif özen yükümüne dayanmaz.⁸⁶ Ayrıca yapı maliki, bu sorumluluktan kurtulmak için kurtuluş kanıtı da getiremez.⁸⁷ TBK.m.69;

“Bir binanın veya diğer yapı eserlerinin maliki, bunların yapımındaki bozukluklardan veya bakımındaki eksikliklerden doğan zararı gidermekle yükümlüdür.

İntifa ve oturma hakkı sahipleri de, binanın bakımındaki eksikliklerden doğan zararlardan, malikle birlikte müteselsilen sorumludurlar:

Sorumluların, bu sebeplerle kendilerine karşı sorumlu olan diğer kişilere rücu hakkı saklıdır.”

düzenlemesini getirmektedir. Buna göre sorumluluğun doğması için mutlaka bir bina veya diğer bir yapı eseri mevcut olmalıdır ve bunların yapımındaki bozukluklardan veya bakımındaki eksikliklerden bir zarar meydana gelmelidir. Sorumluluk hukukunun genel çerçevesi içerisinde, zararlı yapım hatası veya bakım eksikliği arasında uygun illiyet bağı bulunmalıdır. Yapıdaki bozukluğu veya bakımdaki eksiklikleri ispat etmek zarar görene düşer.⁸⁸ Zarardan sorumlu olan kişi; binanın veya diğer bir yapı eserinin olay tarihindeki malikidir. Malik, mülkiyet hakkından kaynaklanan kullanma ve semerelerinden yararlanma yetkilerini irtifak hakkı kurarak başka bir kimseye devretmişse, irtifak hakkı sahibi de TBK.m.69/f.2 bağlamında sorumlu sayılır.⁸⁹ 818 sayılı Borçlar Kanunu'nda yer verilmeyen bu fıkra, yeni bir hüküm olup, intifa ve oturma hak sahiplerinin, sadece binanın bakımındaki eksikliklerden doğan zararlardan, malikle birlikte sorumlu olmalarını öngörmektedir. Böylelikle; intifa ve oturma hakkı sahiplerinin de geniş yetkilere dayanarak binayı fiilen ellerinde bulundurdıkları göz önünde tutularak, bakım eksikliğinden doğan zararlardan malikle birlikte sorumlu tutulmaları uygun görülmüştür. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta; intifa ve oturma hakkı sahiplerinin binanın yapımındaki bozukluklardan, malikle birlikte müteselsilen sorumluluklarının söz konusu olmamasıdır.⁹⁰

⁸⁶ Nomer, **a.g.e.**, s. 136 N. 121; Sağlam, **a.g.m.**, s. 173.

⁸⁷ Diğer bir ifadeyle yapı malikinin sorumluluğu kusursuz bir sorumluluk halidir ve TBK.m.66'dan farklı olarak, yapı malikinin kurtuluş kanıtı getirme imkanı yoktur. **BSK OR I/Schnyder**, Art. 58 N. 3, 5; İlker Öztaş, “6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu Açısından Yapı Malikinin Sorumluluğu”, **Mar-mara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi Özel Hukuk Sempozyumu Özel Sayısı, Prof. Dr. Cevdet Yavuz'a Armağan**, 2011, s. 194.

⁸⁸ Wagner, **a.g.m.**, s.375; Nomer, **a.g.e.**, s. 137 N. 121.

⁸⁹ Wagner, **a.g.m.**, s.375; Nomer, **a.g.e.**, s. 139 N. 121.

⁹⁰ Öztaş, **a.g.m.**, s. 200-201.

Bina ve diğer bir yapı eserinin malikinin kusurunun bulunması bir şart olarak aranmamıştır. Bina ve diğer bir yapı eseri maliki de tıpkı, adam çalıştırmanın olduğu gibi kendisine karşı sorumlu olan kişilere; örneğin binayı yapan mimara, mühendise rücu etme hakkına sahiptir (TBK.m.69/f.3, BK.m.58/f.2)⁹¹. Öte yandan bir başkasına ait bina veya diğer yapı eserlerinden zarar görme tehlikesiyle karşılaşan kişi; bu tehlikenin giderilmesi için gerekli önlemlerin alınmasını hak sahiplerinden isteyebilir.⁹² Bu durumda kişilerin ve malların korunması hakkındaki kamu hukuku kuralları saklıdır.

Yapı malikinin çevre etkileri yaratan müdahalelerden sorumlu olması, çoğu zaman taşınmaz üzerindeki tesisten meydan gelir. Bu bağlamda yukarıda anılan şartların mevcudiyeti halinde, taşınmaz malikinin TBK.m.69 uyarınca sorumlu tutulması da mümkün olacaktır. Taşınmaz üzerindeki binanın veya diğer yapı eserlerinin malikinin sorumluluğu, binanın idari makamlarca uygunluğunun onaylanması halinde de devam eder. Zira; taşınmaz üzerindeki tesisin duman, koku, gürültü gibi çevre etkileri yaratan müdahalelere yol açması, genellikle onun yapımı aşamasındaki aksaklıklardan veya bakımındaki eksikliklerden kaynaklanır.⁹³ Örneğin, bir binanın doğal gaz tesisatının periyodik bakımının yapılmaması sebebiyle çevre zarar verecek şekilde duman çıkmasına neden olabilir. TBK.m.69'da yer alan bir binanın veya diğer yapı eserlerinin malikinin sorumluluğu, bunların yapımındaki bozukluklardan veya bakımındaki eksikliklerden doğan zararı giderme yükümü ile sınırlı olduğu için, MK.m.737'deki halin aksine müdahalenin taşkın olması gibi bir şart da sorumluluğun doğması için aranmayacaktır.⁹⁴ Öte yandan, zarar gören ile malik arasında her hangi bir komşuluk ilişkisi de aranmadığı için, taşınmazın üzerindeki yapının sebep olduğu çevre müdahalelerinden zarar gören herkes, giderim talebinde bulunabilecektir.

C. Tehlike Sorumluluğu

Bazı faaliyetlerin ciddi ve ağır tehlikeler taşıması karşısında, o faaliyeti yürüten kişi veya faaliyeti yürüten işletme sahibi ya da işleten aleyhine kabul edilen kusursuz bir sorumluluk tipi olan tehlike sorumluluğunun düzenlenmesinde iki yol izlenebilir.⁹⁵ Kanun koyucu, özel bir kanun çıkararak düzenleme yapmayı tercih edebileceği gibi ve tehlike sorumluluğuna dair genel bir hüküm koymayı da seçebilir. Her iki seçeneğin de kendine has olumlu ve olumsuz yönleri olmakla birlikte, 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun yürürlüğe girdiği 01.07.2012 tarihinden itibaren, Türk sorumluluk hukukunda tehlike sorumluluğu hakkında genel bir kural kabul edilmiştir. Tehlike sorumluluğu ve denkleştirme başlığı taşıyan TBK.m.71'in tam metni aşağıdaki gibidir:

⁹¹ Nomer, **a.g.e.**, s. 139 N. 121.

⁹² Wagner, **a.g.m.**, s.375; Nomer, **a.g.e.**, s. 139 N. 121; Öztaş, **a.g.m.**, s. 203.

⁹³ Sirmen, **Taşınmaz Maliki**, s. 302.

⁹⁴ Şartları gerçekleştiğinde TBK.m.69 ile MK.m.730'un birbiriyle yarışabilecek nitelikte iki hüküm olduğu da unutulmamalıdır. **BSK OR I/Snyder**, Art. 58 N. 2.

⁹⁵ Ayça Akkayan-Yıldırım, "6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu Düzenlemeleri Çerçevesinde Kusursuz Sorumluluğun Özel Bir Türü Olarak Tehlike Sorumluluğu", **iÜHF.M.**, C. LXX, S. 1, s. 205.

“Önemli ölçüde tehlike arzeden bir işletmenin faaliyetinden zarar doğduğu takdirde, bu zarardan işletme sahibi ve varsa işleten müteselsilen sorumludur.

Bir işletmenin, mahiyeti veya faaliyette kullanılan malzeme, araçlar ya da güçler göz önünde tutulduğunda, bu işlerde uzman bir kişiden beklenen tüm özenin gösterilmesi durumunda bile sıkça veya ağır zararlar doğurmaya elverişli olduğu sonucuna varılırsa, bunun önemli ölçüde tehlike arzeden bir işletme olduğu kabul edilir. Özellikle, herhangi bir kanunda benzeri tehlikeler arzeden işletmeler için özel bir tehlike sorumluluğu öngörülmüşse, bu işletme de önemli ölçüde tehlike arzeden işletme sayılır.

Belirli bir tehlike hâli için öngörülen özel sorumluluk hükümleri saklıdır.

Önemli ölçüde tehlike arzeden bir işletmenin bu tür faaliyetine hukuk düzenince izin verilmiş olsa bile, zarar görenler, bu işletmenin faaliyetinin sebep olduğu zararlarının uygun bir bedelle denkleştirilmesini isteyebilirler.”

Madde metninden de kolayca anlaşılabilceği üzere, tehlikeli bir faaliyette bulunan bir işletme varsa, bu işletmenin verdiği zararlardan dolayı işletme sahibi veya işleten kusursuz sorumluluk esasına göre sorumlu olacaktır. TBK.m.71 hükmü uyarınca sorumluluğun doğabilmesi için önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletmenin faaliyetinden zarar meydana gelmiş olmalıdır. Kanun koyucu tehlike arz eden bir işletmenin faaliyetlerinden bir zarar doğmasının sorumluluğa sebebiyet vereceğini ve tehlike arz eden faaliyetlerden ne anlaşılması gerektiğini genel ve soyut bir şekilde göstermiştir.⁹⁶ TBK.m.71’in dördüncü fıkrasında fedakarlığın denkleştirilmesi ilkesinin düzenlenmiş olması ise yürütülen işletme faaliyetinin izinli olmasının yanı sıra, meydana gelen zarar açısından da hukuka uygunluğun söz konusu olacağını ifade etmektedir.⁹⁷ Ancak madde metninde anılan zararların kişiye verilen zarar olarak değil şeye verilen zararlar olarak algılamak gerekir. Zira fedakarlığın denkleştirilmesi kurumu kişiye verilen zararları kapsamamaktadır. Dolayısıyla tehlike arz eden bir işletmenin niteliğinden kaynaklanan ve işletme faaliyeti izin verilirken de öngörülmüş ve fakat önlenmesi de mümkün olmayan kişiye verilen zararlarda, fedakarlığın denkleştirilmesi kurumu değil TBK.m.71/f.1’in uygulanacaktır.⁹⁸

TBK.m.71/f.3 getirdiği düzenleme ile kanunun yürürlüğe girmesinden önce yürürlükte olan özel nitelikteki tehlike sorumluluğuna ilişkin düzenlemelerin saklı olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Böylelikle ÇK.m.28/f.2’de düzenlenen çevreyi kirletenin sorumluluğunun tehlike sorumluluğu karşısında uygulanabilirliğinin ortadan kalkmadığı görülmektedir. Dolayısıyla faaliyetleri tehlike arz eden bir işletmenin çevrenin kirlenmesi sebep olması halinde, zarar gören kişi TBK.m.71’de genel bir hükümle düzenlenmiş olan tehlike

⁹⁶ Mehmet Erdem, “Türk Borçlar Kanunu Uyarınca Tehlike Sorumluluğu”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi Özel Hukuk Sempozyumu Özel Sayısı, Prof. Dr. Cevdet Yavuz’a Armağan**, 2011, s. 220.

⁹⁷ Fedarlığın denkleştirilmesi ile tehlike sorumluluğunun aynı madde içerisinde düzenlenmiş olmasının, anılan iki kavramın birbirinden farklı kavramlar olması sebebiyle eleştiren bir görüş için bkz.: Kerem Cem Sanlı, “Kusursuz Sorumluluk Halleri”, **Türk Borçlar Hukuku Sempozyumu Makaleler- Tebliğler**, Derleyen: M. Murat İnceoğlu, XII Levha Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 79 vd. .

⁹⁸ Akkayan-Yıldırım, **a.g.m.**, s.220.

sorumluluğuna gidebilecektir.

3. ÇEVRE KANUNU'NA GÖRE ÇEVRENİN KİRLLETİLMESİNDEN DOĞAN SORUMLULUK

A. Genel Olarak

Kentleşmenin kontrolsüz olarak artması, sanayinin gelişmesi, yeni enerji kaynaklarının bulunması ve kullanılmasıyla birlikte, etkileri yadsınamayacak boyutlara ulaşan çevre kirliliği son yüzyıla damgasını vurmuş ve halen daha da devam etmekte olan bir sorundur. 80'li yıllardan önce, yukarıda da anlatılmaya çalışıldığı gibi genel kanun hükümleri aracılığıyla korunmaya çalışılan çevre hakkı, 1982 Anayasası'nın 56. maddesinde yer alan "*Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.*" hükmü ile anayasal bir güvenceye kavuşmuştur. Anayasa m.56/f.2'de yer alan Devletin ödevlerini hayata geçirebilmek için, 11.08.1983'te 2872 sayılı Çevre Kanunu yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Çevre Kanunu yürürlüğe girdiği ilk tarihten itibaren; zaman içerisinde getirilen eleştirilere ve farklılaşan çevre anlayışına binaen çok çeşitli değişikliklere uğramıştır.⁹⁹ Zira yürürlüğe girdiği tarihteki haliyle Çevre Kanunu, içerisinde barındırdığı belirsizlikler nedeniyle, çevreyi kirletenin sorumluluğuna gidilmesinde elverişli bir araç olarak kullanılmamaktaydı.

Çevre Kanunu'nun amacı; bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamak olarak belirlenmiştir. (ÇK.m.1) Kanun'un amacını belirleyen ilk maddesi, 2006 değişikliğinden önce, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasının amaçlandığına dair bir ifade taşımamaktaydı. 5491 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik sonucunda, Kanun'un ilk metninde yer alan afaki ifadeler, çevre hukukuna hakim ilkeler doğrultusunda somutlaştırılmıştır.

Çevre Kanunu'na göre çevreyi kirleten; faaliyetleri sırasında veya sonrasında doğrudan veya dolaylı olarak çevre kirliliğine, ekolojik dengenin ve çevrenin bozulmasına neden olan gerçek ve tüzel kişilerdir. Çevre Kanunu m.3 (g) uyarınca çevreyi kirletenler, kirlenme ve bozulmanın önlenmesi, sınırlandırılması, giderilmesi ve çevrenin iyileştirilmesi için yapılan harcamaları karşılamakla yükümlüdürler. Kirletenin kirlenmeyi veya bozulmayı durdurmak, gidermek veya azaltmak için gerekli önlemleri almaması veya bu önlemlerin yetkili makamlarca doğrudan alınması nedeniyle kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan gerekli harcamalar ise 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun

⁹⁹ 2872 sayılı Çevre Kanunu'nda, 3412 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik ile çevreyi kirletenin çevreye verdiği zarardan dolayı sorumluluğunun niteliğinin kusursuz sorumluluk olduğu ÇK.m.28'de açıkça ifade edilmiş; 5491 sayılı Kanunla ise kirletenin sorumluluğuna ilişkin olarak kurtuluş kanıtı getirebilme imkanı kaldırılması başta olmak üzere çeşitli köklü değişiklikler yapılmıştır.

hükümlerine göre kirletenden tahsil edilir. Çevre Kanunu'nun 5491 sayılı Kanun ile değiştirilmeden önceki halinde kirletene, verdiği zararlara ilişkin sorumluluktan kurtulması için bir takım imkanlar Kanun'un 3. maddesinin (f) bendinde tanınmıştı. Buna göre, “çevreyi kirletenler ve çevreye zarar verenler sebep oldukları kirlenme ve bozulmadan doğan zararlardan dolayı kusur şartı aranmaksızın sorumludurlar. Ancak bunlar, kirlenmenin önlenmesi ve sınırlanması için yapılan giderleri ödeme sorumluluğundan, söz konusu kirlenmeyi önlemek için gerekli her türlü tedbiri aldıklarını ispat etmek kaydıyla kurtulabilirler.” düzenlemesi ile çevreyi kirletenin verdiği zararlardan, kusuru olmasa dahi sorumlu olduğu ifade edilmiş ve fakat kirletenin söz konusu kirlenmeyi engellemek için gerekli her türlü tedbiri alması halinde sorumluluğunu ortadan kaldırma imkanı tanınmıştı. Değişiklikten önceki bu hüküm doktrinde sıklıkla eleştirilmiştir.¹⁰⁰

Çalışmanın bu son bölümünde çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğu Çevre Kanunu çerçevesinde değerlendirilecektir. İlk olarak çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğunun niteliğinin tespit edilmesine gayret gösterilecek, buna müteakip belirlenen hukuki niteliğe göre sorumluluğun oluşması için gerekli olan şartlar irdelenecektir. Son olarak ise Çevre Kanunu'na göre çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğunun, ilk iki bölümde anılan diğer sorumluluk halleriyle olan ilişkisi karşılaştırmalı bir biçimde ele alınacaktır.

B. Çevre Kanununa Göre Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğunun Niteliği

2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 28. maddesi, 1988 yılında 3426 sayılı Kanun ile değiştirilmeden önce, kirletenin sorumluluğu kenar başlığını taşımasına rağmen, kirletenin verdiği zarar uyarınca ödemek zorunda olduğu tazminatın nasıl tahsil edeceğini düzenlemekteydi.¹⁰¹ Çevreyi kirletenin sorumluluğu ile ilgili olmayan bu kısım, anılan değişikliklerle madde metninden çıkarılmıştır.¹⁰²

Kirletenin sorumluluğu kenar başlığını taşıyan ÇK.m.28

“Çevreyi kirletenler ve çevreye zarar verenler sebep oldukları kirlenme ve bozulmadan doğan zararlardan dolayı kusur şartı aranmaksızın sorumludurlar.

Kirletenin, meydana gelen zararlardan ötürü genel hükümlere göre de tazminat sorumluluğu saklıdır.

Zarar görenin zararı ve tazminat yükümlüsünü öğrendiği tarihten itibaren beş yıl sonra zamanaşımına uğrar.”

¹⁰⁰ Oğuzman/Öz, a.g.e., s. 654-655.

¹⁰¹ Maddenin 1988 yılında değiştirilmeden önceki ilk fıkrası şu düzenlemeyi içermekteydi: “Kirletenin kirlenmeyi durdurmak, gidermek ve ya azaltmak için gerekli önlemleri almaması veya bu önlemlerin yetkili makamlarca doğrudan alınması nedeniyle kamu kurum ve kuruluşlarının yapılan gerekli harcamalar 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre kirletenden tahsil edilir.”

¹⁰² Değişiklikten önceki yıllarda doktrinde söz konusu maddeye dair yapılan eleştiriler için bkz.: Haluk Tandoğan, “2872 Sayılı Çevre Kanununa Göre Çevrenin Kirletilmesinden Doğan Sorumluluk”, YD., 1986, s. 36, dn. 10.

düzenlemesini içermektedir. ÇK.m.28/f.1'in lafzından, çevreyi kirletenin sorumluluğunun kusursuz bir sorumluluk hali olduğu kolayca çıkarılabilir. Doktrinde 3426 sayılı Kanun ile ÇK.m.28'in değiştirilmesinden öncede, çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğunun kusursuz sorumluluğun türlerinden biri olduğu yönünde bir fikir birliği mevcuttu.¹⁰³ Ancak bu noktada geçmişte ve halen daha tartışmalı olan nokta; kusursuz sorumluluğun dayandığı esasın ne olduğudur.

Bir görüşe göre, çevreyi kirletenin sorumluluğu tehlike esasına dayanmaktadır.¹⁰⁴ Çevre Kanunu'nun çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğunu düzenleyen hükmünde, kurtuluş kanıtına yer verilmemiş olması ve çevre meselesinin giderek artan bir önemi haiz niteliği; çevre kirliliğinin kamuyu etkilemesi sebebiyle ÇK.m.28'in tehlike sorumluluğu niteliğinden olduğunun kabul edilmesi gerektiği ileri sürülmüştür.

Çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğunun niteliğini tehlike sorumluluğunun kapsamı içinde değerlendirilip değerlendirilemeyeceğini belirleyebilmek için 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun 71. maddesinin getirdiği yeni düzenleme de göz önüne alınmalıdır. TBK.m.71/f.3 ise belirli bir tehlike hali için özel bir düzenlemenin varlığı halinde, bu düzenlemelerin öncelikle uygulanacağını hüküm altına almıştır. Bu noktada, Çevre Kanunu'na göre çevreyi kirletenin sebep olduğu zararlar her zaman tehlike arz eden bir işletmenin faaliyetinden kaynaklanmayabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Dikkatsizliği ve ihmaliyle, çevre zararına sebebiyet veren bireyin sorumluluğunun, tehlike sorumluluğu çerçevesinde değerlendirilmesi her somut olayda hakkaniyetli bir çözüm oluşturmayacaktır. Öte yandan TBK ile tehlike sorumluluğunun genel bir sorumluluk normu haline getirilmesi, ÇK.m.28/f.2 ile birlikte değerlendirildiğinde, tehlike arz eden bir işletme faaliyetinden kaynaklanan zararların TBK.m.71 bağlamında giderilmemesi için de bir sebep olmadığı görülecektir. Zira ÇK.m.28/f.2 Çevre Kanunu'ndan doğan sorumluluğun diğer genel sorumluluk hükümleri ile yarışmasına açıkça olanak tanımıştır. Dolayısıyla ÇK.m.28'in tehlike sorumluluğu esasına dayandırılmasıyla beraber çevre zararlarının en kapsamlı şekilde giderilebileceği görüşü, TBK'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte geçerliliğini yitirecektir.

Başka bir görüş ise burada fedakarlığın denkleştirilmesi ilkesinin bir uygulaması söz ko-

¹⁰³ Tandoğan, **a.g.m.**, s. 33.

¹⁰⁴ Melek Bilgin Yüce, "Çevrenin Kirletilmesinden Doğan Hukuki Sorumluluk", **Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.:VII, S.: 2, 2010, s. 144; Antalya, **a.g.e.**, s. 683; H. Elvend Kantar, "Çevre Hukukunda Sorumluluk Kavramı", **İstanbul Barosu Dergisi**, C.: 58, S.: 1-2-3, 1984, s. 34. Ağırlaştırılmış objektif sorumluluk ile tehlike sorumluluğunu aynı anlamda kullanan ve çevreyi kirletenin sorumluluğunun bu bağlamda ağırlaştırılmış objektif bir sorumluluk olduğu görüşündeki bir çalışma için bkz.: Mustafa Ateş, "Çevre Kanunu'na Göre Çevre Kirletilmesinden Doğan Hukuki Sorumluluk", **Ankara Barosu Dergisi**, 1995/2, s. 73. Gökyayla ise ÇK.m.28'de öngörülen sorumluluğu, bir tehlike sorumluluğu olduğunu kabul etmekle birlikte, çevre zararlarının oluşturduğu kirlenmeden doğan sorumluluğun her zaman tek bir esasa dayandırılmayacağını ve bazı durumlarda sorumluluğun farklı hukuki nitelik taşıyabileceğini; bazı durumlarda ise karma bir sorumluluk niteliği taşıyabileceğini iddia etmiştir. K. Emre Gökyayla, "2872 sayılı Kanun'a Göre "Kirleten" in Hukuki Sorumluluğu", **Prof.Dr. Selahattin Sulhi Tekinay'a Armağan**, İstanbul, 1999, s. 292.

nusu olduğunu iddia etmektedir. Buna göre, kanun koyucu Çevre Kanunu'nda belirli bir sorumluluk ilkesi belirlemeden, durumun özelliğine göre, kusur, tehlike ve fedakarlığın denkleştirilmesi ilkesinin dolduracak bir çerçeve norm tercih etmiştir.¹⁰⁵

Çevre Kanunu'na göre çevreyi kirletenin kusursuz sorumluluğunu, çevrenin korunmasının taşıdığı önem ve toplumsal açıdan vazgeçilemez bir niteliğe sahip olmasına bağlayan diğer bir görüş ise¹⁰⁶ çevre korumasının önemine dayanan "sebepten sorumluluk" olduğunu belirtmektedir. Kusur aranmayan bu sorumlulukta hukuka aykırılığı, çevrenin kirletilmesine sebep olma oluşturmaktadır.

Kanun'un ilk düzenleniş şekline kaynaklanan objektif özen yükümlülüğüne dayanan olağan sebep sorumluluğu görüşü ise ÇK.m.28'in yeni metninde çevreyi kirletene bir kurtuluş kanıtı getirme imkanı tanınmamasıyla birlikte geçerliliğini yitirmiştir.¹⁰⁷ Kurtuluş kanıtı getirme olanağı tanımayan ağırlaştırılmış bir objektif sorumluluk çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğunun dayanağı olarak görülmelidir. Zira kurtuluş kanıtı getirme imkanı tanınmayan bir kusursuz sorumluluk düzeni, çevrenin kirletilmesi gibi önemli bir sorunun giderilmesi için elverişli bir çözüm sunabilir. Ağırlaştırılmış objektif sorumluluğunun çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğunun esasını oluşturmasının kabul edilmesi, Kanun'un amaçları arasında yer alan sürdürülebilir kalkınma ilkesi ile beraber değerlendirildiğinde gelişmekte olan ulusal ekonomiye de zarar vermeyeceği görülecektir.¹⁰⁸

C. Çevre Kanunu'na Göre Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğunun Şartları

Çevre Kanunu m. 28 uyarınca çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğunun varlığından söz edebilmek için ilk olarak kusursuz sorumluluk için gerekli olan unsurların tamamlanması gerekir. Kusursuz sorumluluk esasına dayanan haksız fiil hallerinde kusur aranmaz¹⁰⁹ ve

¹⁰⁵ İlhan Ulsan, "Çevre Kirlenmesinden Doğan Sorumlulukta Fedakarlığın Denkleştirilmesi İlkesi", **YD.**, 1986, s. 75-76.

¹⁰⁶ Oğuzman/Öz, **a.g.e.**, s. 657.

¹⁰⁷ Lale Sirmen, "Çevre Kanunu'na Göre Çevrenin Kirletilmesinden Doğan Sorumluluk", **Ankara Barosu Dergisi**, 1990/1, s. 25 (Çevrenin Kirletilmesi).

¹⁰⁸ Sirmen, Çevrenin Kirletilmesi, s. 23; Tandoğan, **a.g.m.**, s. 33-36; Çörtoğlu, **a.g.m.**, s. 81; Helvacı, **a.g.e.**, s. 11, 12; Badur, **a.g.m.**, s. 111.

¹⁰⁹ Yargıtay bir kararında, "*Baz istasyonunun yaydığı radyasyonun referans değerlerin altında olsa bile meskun alanlarda yarattığı radyasyondan dolayı, bu alanlarda uzun süreli radyasyona maruz kalacak insanların sağlığı olumsuz yönde etkilenecektir. Dava konusu istasyonun konumu, yerleşim yerlerine ve davacılara yakınlığı gözetildiğinde, kısa zaman dilimi içinde olmasa dahi uzun zaman diliminde zarar doğurabilir. Çevredekiler için gelecek ve uzun zaman diliminde büyük endişe, psikolojik yapısında tedirginlik ve ümitsizlik yaratarak, kişilerin çalışmasını ve sağlık değerlerini olumsuz olarak etkileyecek ve zararlı sonuç doğuracaktır. Bir istasyon, yönetmeliğe uygun çalıştırılrsa dahi zarar veriyorsa, yönetmeliğe uygun olduğundan söz edilerek zarar verenin sorumluluktan kurtulması mümkün değildir. Yönetmelik ve bu yönetmeliğe göre verilen sertifika, soyut bir belirlemeyi içermektedir. Yargıç, yönetmeliğe değil, yasaya/ genel hukuk kurallarına ve bu bağlamda sorumluluk hukukunun ilkelerine göre karar vermek zorundadır.*" ifadelerini kullanmak suretiyle, çevre kirlenmesinde kusursuz sorumluluğun geçerli olduğunu ve sorumluluğu doğuran olayın kendisinin hukuka aykırı sayılacağını vurgulamıştır. Y. 4. HD., 22.09.2008 T., 2007/14629

fakat kusur sorumluluğunda olduğu gibi kural olarak, hukuka aykırı bir fiil ile zararın meydana gelmesi ve meydana gelen zarar ile hukuka aykırı fiil arasında illiyet bağının varlığı kusursuz sorumluluğun doğması için şarttır. ÇK.m. 28 bağlamında sorumluluğun öznesi olan çevreyi kirleten ve çevrenin kirlenmesi unsurlarının, haksız fiil sorumluluğunun genel şartlarından önce ele alınması sistematik açıdan daha uygun olacaktır. Zira Çevre Kanunu'na göre çevreyi kirletenin sorumluluğu başlığı altında ilk olarak incelenmesi gereken sorumluluk unsurları, anılan kanuna özgü olanlardır.

1. Kirletenin Bulunması

Çevre Kanunu'nun 2. maddesi çevreyi kirleteni; faaliyetleri sırasında veya sonrasında doğrudan veya dolaylı olarak çevre kirliliğine, ekolojik dengenin ve çevrenin bozulmasına neden olan gerçek ve tüzel kişiler olarak tanımlamaktadır. Bu tanımdan çıkarılabilecek bir takım sonuçlar mevcuttur.

İlk olarak çıkarılacak sonuç, ÇK.m.2'nin lafzından da kolayca anlaşılacağı üzere; çevrenin kirlenmesinden sorumlu olacak kişiler; gerçek kişiler olabileceği gibi, tüzel kişiler de olabileceğidir. Madde metninde açıkça düzenlenmiş olmasa bile kamu tüzel kişileri de bu sorumluluğun kapsamından varestede değildirler. Bu bağlamda kamu tüzel kişileri de çevreyi kirletmeleri halinde idare hukuku çerçevesinde değil, özel hukuk kuralları çerçevesinde sorumlu olmalıdırlar.¹¹⁰

Kirleten tanımından çıkarılabilecek diğer bir sonuç ise çevre kirliliğine yol açan faaliyetlerin kimin tarafından yürütüldüğünün belirlenmesinin çok önemli olduğudur. Zira ÇK.m.2 metninde kirleten tanımlanırken, herhangi bir taşınmaza veya işletmeye malik veya zilyet olma şartı getirilmemiştir. Dolayısıyla çevreyi kirleten kişi mülkiyet hakkına sahip olmayıp, sınırlı bir aynı hakka ve kişisel bir hakka dayanarak kullandığı taşınmazı sebebiyle çevreye zarar vermişse de sorumlu olacaktır. Aynı şekilde; çevrenin kirlenmesi bir işletmenin faaliyetinden kaynaklanıyorsa, sorumlu olan kirletenin işletmenin maliki olma zorunluluğu yoktur.¹¹¹

Her ne kadar madde metninde, çevreyi kirletenin “faaliyetler”inden kaynaklanan çevre kirliliğine işaret edilmişse de, bu ifadeyi ihmalleri de kapsayacak şekilde değerlendirmek, çevre kirliliğinin ve olumsuz sonuçlarının önlenemez şekilde arttığı günümüzde, çevreyi

E., 2008/10720 K. (Kazancı Bilgi Bankası).

¹¹⁰ Tandoğan, **a.g.m.**, s. 41; Yüce, **a.g.m.**, s. 146. Aynı şekilde kamu tüzel kişilerinin çevre kirlenmesi sebebiyle davacı olduklarında da, yargılama yeri idari yargı olmayacaktır. Yargıtay güncel bir kararında, “...*Dava dilekçesinin içeriği ve iddianın ileri sürülüş biçimine göre davadaki istek Çevre Hukuku yanında Türk Medeni Kanunu'nun 737. ve bu maddenin yaptırımı olan 730. maddesine dayanılarak el atmanın önlenmesi ve bununla ilgili gerekli önlemlerin alınmasına ilişkindir. Bu yönü itibarıyla Çevre Hukukunu da ilgilendiren Türk Medeni Kanunu'nun 737. maddesine dayanılarak açılan davaların incelenme merciinin genel yargı olduğu tartışmasıdır.*” ifadeleri ile davacı veya davalı tarafın kamu tüzel kişisi olmasına bakmaksızın, çevre kirlenmesini veya MK.m.737'yi konu alan bir davanın özel hukuk kuralları ile çözüleceği sonucuna ulaşmıştır. Y. 1. HD., 21.06.2006 T., 2006/6156 E., 2006/7222 K. (Kazancı Bilgi Bankası).

¹¹¹ Tandoğan, **a.g.m.**, s. 41; Gökyayla, **a.g.m.**, s. 207.

kirletenin sorumluluğuna gidilmesini kolaylaştıracaktır.¹¹²

2. Çevrenin Kirlenmesi

Çevrenin Kanunu'nu uyarınca çevreyi kirletenin sorumlu olabilmesi için olmazsa olmaz diğer bir şart ise çevrenin kirlenmesidir. Burada anlatılmak istenen, çevrenin hukuka aykırı bir fiille kirletilmesi değil, kirlenme vakasının kendisinin gerçekleşmesidir.¹¹³ Çevrenin kirlenmesi ile çevrede meydana gelen ve canlıların sağlığını, çevresel değerleri ve ekolojik dengeyi bozabilecek her türlü olumsuz etki anlatılmak istenmektedir.¹¹⁴

Çevrenin kirlenmesi olayının gerçekleşmesi sorumluluğun doğuşu için yeterlidir. Kirlenmenin kendisinin Çevre Kanunu'na aykırılığı sebebiyle, kirletme gerçekleştiği zaman hukuka aykırılık da gerçekleşmiş olur.¹¹⁵ Çevrenin kirlenmesi, yukarıda taşınmazın kullanılmasından kaynaklanan müdahale türleri bahsinde anlatıldığı gibi olumlu, olumsuz ve manevi şekillerde gerçekleşebilir. Çevre kirliliği, her türlü olumsuz müdahale olarak tanımlandıktan sonra, ÇK.m.28'in sadece olumlu müdahaleleri kapsamına aldığını ve kirletenin olumsuz ve manevi müdahaleleri nedeniyle Çevre Kanunu'na göre hukuki sorumluluğunun olamayacağı görüşü, bugün itibariyle geçerliliğini yitirmiş olmaktadır.¹¹⁶ Zira kanun koyucu hangi müdahalelerin çevre kirliliği olarak kabul edilebileceğini örnekendirme suretiyle belirlemekten vazgeçmiş ve çevre kirliliğinin varlığı için herhangi bir olumsuz etkinin yeterli olduğunu vurgulamıştır. Kanunda anılan olumsuz etkinin, olumsuz bir müdahaleden kaynaklanabileceği gibi olumlu veya manevi bir müdahaleden de kaynaklanacağı kabul edilmelidir.

3. Kirletmenin Hukuka Aykırı Olması

Çevreyi kirletenin fiilinin kendisi Çevre Kanunu'na aykırılık taşıması sebebiyle, kirletme gerçekleştiği zaman hukuka aykırılık da gerçekleşmiş sayılır. Çevre Kanunu'nun 28. maddesinde düzenlenen kirletenin hukuki sorumluluğunun kusursuz sorumluluk esasına dayandığı yukarıda anılmıştı. Kusursuz sorumluluğun doğması için haksız fiilin kusur şartının aranmaz. Ancak kusursuz sorumlulukta, hukuka aykırılık unsurunun da aranması gerektiği yönünde bir görüş vardır. Buna göre; kusursuz davranışta kusurlu bir fiil gibi hukuka aykırılık unsuru da aranmaz; zira kusursuz sorumlulukta sorumluluğu doğuran olay, zarar ve zarar ile sorumluluğu doğuran olay arasında illiyet bağının varlığı

¹¹² Tandoğan, **a.g.m.**, s. 41; Turgut Yılmaz, Çevre Politikası, s. 298.

¹¹³ Oğuzman/Öz, **a.g.e.**, s. 658.

¹¹⁴ Çevre Kanunu 5491 sayılı Kanun ile değiştirilmeden önce çevre kirliliği; insanların her türlü faaliyetleri sonucu, havada, suda ve toprakta meydana gelen olumsuz gelişmelerle ekolojik dengenin bozulması ve aynı faaliyetler sonucu ortaya çıkan koku, gürültü ve atıkların çevrede meydana getirdiği arzu edilmeyen sonuçlar olarak tanımlanmaktaydı. Kanundaki "insanlar" ifadesi değiştirilmek suretiyle, çoğunlukla tüzel kişiler tarafından gerçekleştirilen çevre kirliliğinin görünür olması sağlanmıştır. Çevre kirlenmesine sebebiyet veren müdahalelerin örneklendirilerek sayılmasından vazgeçilmiş, bunun yerine isabetli bir şekilde daha genel bir ifade kullanılması tercih edilmiştir.

¹¹⁵ Oğuzman/Öz, **a.g.e.**, s. 659.

¹¹⁶ Gökyayla, **a.g.m.**, s. 300-301. Gökyayla, kirletenin olumsuz ve manevi çevre kirlenmelerinde de sorumlu tutmanın hakkaniyete uygun olmakla birlikte, ancak *de lege feranda* olarak savunulabileceğini ileri sürmüştür.

sorumluluğun doğması için yeterlidir.¹¹⁷

Başka bir görüş ise, mutlak hak ihlallerini kendiliğinden hukuka aykırı saymakta ve fakat malvarlığı menfaatlerinin ihlal edilmesinde ise hukuka aykırılık unsurunun araştırılması gerektiğini ileri sürmektedir.¹¹⁸ ÇK.m.28’de açıkça hukuka aykırılık unsurundan bahsedilmemesi sebebiyle meydana gelen zararın fedakarlığın denkleştirilmesi esasına dayanarak giderileceği de iddia edilmektedir.¹¹⁹ Ancak bu görüş, çevre kirlenmesiyle ortaya çıkan sonucun kendisinin hukuka aykırı olması nedeniyle yerinde değildir. Zira sonucun hukuka aykırı olması ÇK.m.28 bağlamında sorumluluğun doğması için yeterlidir. Başka bir deyişle; Çevre Kanunu’nda yer alan emredici kurallara ve bu kuralların uygulanmasını sağlayan yönetmeliklerdeki düzenlemelere uyulmaması hukuka aykırılık unsurunun varlığını sağlar.¹²⁰

Çevre Kanunu’nda hukuka aykırı sonucu ortadan kaldıracak hukuka uygunluk sebeplerinden söz edilmemiş de, genel esaslar çerçevesinde ortada bir hukuka uygunluk sebebi varsa kirlenenden sorumluluktan kurtulabilmelidir. Örneğin, kamu yararı¹²¹, ıztırrar hali veya meşru müdafaa durumlarında hukuka uygunluk sebebinin varlığından söz edilebilir. Ancak bütün bu hukuka uygunluk sebepleri, çevre kirliliği gibi çağımızda geri dönüşü olmayan zararlara yol açan faaliyetler açısından, oldukça dar yorumlanmalıdır.

Çevrenin kirlenmesi konusunda, genel hükümler bağlamında mağdurun rızasından hukuka aykırılığı kaldırıcı bir unsur olarak bahsetmek mümkün değildir. Zira çevrenin kirlenmesi çoğu zaman bireysel bir mağduriyet değil, kamusal zararlar ve etkileri sonuçlar.¹²²

¹¹⁷ Tandoğan, **a.g.e.**, s. 89 vd. .

¹¹⁸ Eren; **Borçlar Hukuku**, s. 556 vd. .

¹¹⁹ Ulsan, **a.g.m.**, s. 75.

¹²⁰ Aynı yönde bkz.: Turgut Yılmaz, Çevre Politikası, s. 295.

¹²¹ Yargıtay baz istasyonlarına ilişkin verdiği kararlarında sıklıkla, hiçbir hizmet, insan yaşamı kadar öncelik ve hayati önem taşımadığını belirtmiştir. “...Diğer bir anlatımla, yararlı bir hizmetin karşılığı olarak insanın ölümlü uygun bir sonuç olarak kabul edilemez, insan sağlığını tehlikeye atan bir hizmetin, kişi yaşamının önüne geçmesi ve ona üstünlük tanınması doğru bir yaklaşım olarak düşünülemez. Bu nedenle, dava konusu baz istasyonlarının işletilmesinden dolayı çevre sakinlerine, dolayısıyla davacıya/ davacılara zarar verip vermediğinin araştırılması gerekir. Dosya kapsamına göre, kullanılan istasyonun konumu itibarıyla, uzun sürede kişi ve çevre sağlığına zarar vereceği, bu nitelikteki bir istasyonun halen bulunduğu yerde kullanılmasının sakıncalı bulunduğu, daha uygun ve yerleşim çevresinden daha uzakta kurulması gerektiği sonucuna varılmıştır. Somut olayda, yapılan araştırma ve incelemeler sonucunda, çevre binalarda ve davacının meskeninde oturanların sağlık bakımından büyük endişeler taşıdığı, son zamanlarda ülke genelinde ortaya çıkan ve medyada zaman zaman yer alan olumsuz vakaların da bölgede yaşayan insanların yaşamını psikolojik olarak olumsuz biçimde etkilediği, tedirginlik ve ümitsizliğe sevk ettiği açık olup, davacının zarar gördüğünün kabulü gerekir.” ifadelerinin kullanıldığı bir kararında Yargıtay, kamu yararı'nın hukuk uygunluk sebebi olarak değerlendirilmesi konusunda oldukça titiz davranılması gerektiğini vurgulamıştır. Y. 4. HD., 12.06.2008 T., 2008/6419 E., 2008/8094 K. (Kazancı Bilgi Bankası). Aynı yönde bkz.: Y. 4. HD., 11.06.2009 T., 2009/5820 E., 2009/7837 K. (Kazancı Bilgi Bankası).

¹²² Oğuzman/Öz, **a.g.e.**, s. 659; Gökyayla, **a.g.m.**, s. 294.

4. Çevrenin Kirlenmesinden Zarar Doğması

Çevre kirlenmesinden kaynaklanan zararlar; kamu hukuku çerçevesinde değerlendirilmesi gereken ve bu sebeple idari veya cezai yaptırımlara konu olan zararlar ve mağdurların niteliğinden bağımsız olarak uğranılan malvarlığı zararları olmak üzere ikiye ayrılırlar. Çalışmanın bütünü, çevreyi kirletenin özel hukuk sorumluluğu ile sınırlı olduğu için, bu bölümde sadece çevre kirlenmesinden kaynaklanan malvarlığı zararlarını incelemekle yetinilecektir.

Çevre kirlenmesi sonucunda, ÇK.m.28 bağlamında bir sorumluluk doğması için mutlak surette kirlenmeden kaynaklanan bir zarar meydana gelmelidir.¹²³ Anılan zarar doğrudan eşyanın özünü zedeleme şeklinde gerçekleşebileceği gibi, piyasadaki değerinin azalması biçiminde de ortaya çıkabilir. Dolayısıyla anılan zararların tazmininde fiili zararlarla birlikte, yoksun kalınan karlar da istenebilir. Ayrıca zararın eşyaya veya şahsa dair olmasının da tazminat sorumluluğu açısından bir önemi yoktur. Maddi zararın yanında, çevre kirlenmesinden kaynaklanan manevi zararın¹²⁴ da giderilmesi istenebilmelidir. Zararın doğduğunu ispat etmek MK.m.6'da yer alan ispat koşulları uyarınca mağdura düşer. Ancak hayatın olağan akışı içerisinde kişinin çevre kirlenmesine yol açtığı ve bu kirlenmenin çevreye zarar verdiği iddiası kabul edilebiliyorsa, hakim başka bir delil aramadan kirlenmeye sebep olmanın varlığını kabul etmelidir.¹²⁵ Zarar görenin, özel hukuk veya kamu hukuku tüzel kişisi veya gerçek bir kişi olması mümkündür.¹²⁶

5. Kirletici Faaliyet İle Zarar Arasında Uygun İlliyet Bağının Bulunması

Çevrenin kirlenmesine sebep olan olay ile meydana gelen zarar arasında uygun illiyet bağının yokluğu halinde ÇK.m.28 anlamında, kirletenin sorumluluğundan da söz edilemeyecektir. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, batan bir geminin denizde yarattığı çevre kirliliğine ilişkin illiyet bağının varlığını incelediği bir kararında, denizden ve havadan yapılan bilirkişi incelemesinde ve resmi makamların çoğu gözleme dayanan yansız raporlarında, davalı donatana ait tankerinin infilak ederek battığı, bunu takiben denizde çevre

¹²³ Yargıtay, henüz tamamlanmamış, inşa halinde bulunan bir baz istasyonunun yaratacağı olası çevre ve insan sağlığı zararlarına ilişkin faaliyetin durdurulması talebinin, baz istasyonunun çevreye zarar verip vermeyeceği, zarar verecekse hangi alana kadar ve ne ölçüde yayılarak zarar vereceğinin tespit edilmeden reddedilmesini hukuka aykırı bulmuştur. Y. 4. HD., 28.04.2005 T., 2004/10411 E., 2005/4505 K. (Kazancı Bilgi Bankası).

¹²⁴ Yargıtay baz istasyonlarına ilişkin olarak verdiği diğer bir güncel kararında, dar anlamda ve para ile ölçülebilen bir zarar yok ise de, baz istasyonunun insanların kalabalık olarak yaşadığı yere yakınlığı, çevre binalarda ve davacı yanın konutlarında yaşayanların sağlık yönünden büyük endişeler taşıdığı, aynı bölgede yaşayan insanların yaşamının psikolojik olarak olumsuz biçimde etkilendiği ve bunun da insanların psikolojik yapısında tedirginlik ve ümitsizlik yaratacağı açık olması nedeniyle davacıların zarar gördüğünün kabulünün gerektiğinin altını çizmiştir. Y. 4. HD., 22.06.2010 T., 2010/4719 E., 2010/7549 K. (Kazancı Bilgi Bankası).

¹²⁵ Gökyayla, **a.g.m.**, s. 296.

¹²⁶ Yargıtay bir çimento fabrikasının çıkardığı zehirli gaz ve toz artıklarının il merkezinde tüm canlılara zarar verdiğini ileri sürerek zararın önlenmesini talep eden kamu tüzel kişisi niteliğinde olan Belediyenin istemini kabul etmiştir. Y. 1. HD., 25.12.1981 T., 1981/14350 E., 1981/14955 K. (Kazancı Bilgi Bankası).

kirliliğinin olduğu ve akıntıların etkisiyle Türk Karasularına geldiği açıkça belirlenmesinden yararlanmıştır. Y. HGK. olay tarihinde Karadeniz’de başka bir tankerin infilak edip battığı da ileri sürülmediğinden, denizde çevre kirliliği oluşturan petrolün, davalının tankerinden meydana geldiği; başka bir ifade ile geminin batması ile denizde oluşan kirlenme arasında illiyet bağı olduğunu kabul etmiştir.¹²⁷

Çevre zararlarında sıklıkla karşılaşılan illiyet sorunu kendini birden fazla işletmenin veya faaliyetin çevrenin kirlenmesine sebebiyet vermesinde gösterir. Bu durumda hangi işletmenin veya faaliyetin kirlenmenin esas nedeni olduğu tespit etmek kolay değildir. Ortak illiyet, yarışan illiyet veya seçimlik illiyethallerinde durum bu şekilde tezahür eder. Her biri tek başına yeterli olmayıp, sadece bir araya gelmek suretiyle zararlı sonuçlar doğuran sebepler topluluğuna ortak illiyet denir.¹²⁸ Ortak illiyete verilen en tipik örnek, bir kasanın ancak üç kişi tarafından taşınması ile çalınmasıdır. Ortak illiyet, kasdi olabileceği gibi ihmali de olabilir. Çevre kirlenmesi sonucunda oluşan zararların bir çoğunda da ortak illiyet mevcuttur. Örneğin, aynı nehir kıyısına kurulu iki fabrikanın, birbirlerinden habersiz bir şekilde, tek başlarına nehri kirletmeyecek nitelik ve nicelikte olan atıklarını nehre boşaltmaları ve bu nehirden beslenen tarımsal arazilerinin ürünlerinin zarar görmesi halinde, nehrin kirlenmesi açısından ortak illiyet söz konusudur.¹²⁹ Yarışan illiyet ise her biri tek başına sonucu meydana getirebilecek birden çok sebep birlikte etkili olmuşsa meydana gelir. Yukarıda verdiğimiz örneği yarışan illiyet kavramını ortaya koymak için uyarırsak ortaya şöyle bir sonuç çıkar: Ayrı iki fabrikadan nehre dökülen atıklardan her biri içerdikleri zararlı madde sebebiyle, nehrin kirlenmesine ve ürünlerin zarar görmesine neden olmuşlarsa; fabrika sahiplerinden her biri zararlı sonucu gerçekleştirmiş olur. Burada önemli olan; her bir sebebin diğer sebepten bağımsız olarak, tek başına zararlı sonucu gerçekleştirebilmesidir.¹³⁰ Zararlı sonucu birden fazla sebepten yalnızca biri fiilen meydana getirmiş ve fakat somut olayda bu sebebin hangisi olduğu bilinemiyorsa seçimlik illiyetten söz edilir. Örneğin, atık sularını aynı nehre boşaltan iki artıma tesisinin, atık su kanalları şiddetli yağmur sebebiyle taşmış ve bu olayın sonunda nehrin büyük ölçüde kirlendiği tespit edilmiştir. Tesislerin boşaltım işlemlerinin fiili olarak hangi sırayla gerçekleştirildikleri bilinemiyorsa burada seçimlik illiyetten söz edilebilir.¹³¹ Bu gibi durumlarda

¹²⁷ Y. HGK., 19.06.1991 T., 1991/4-294 E., 1991/368 K. (Kazancı Bilgi Bankası).

¹²⁸ Yargıtay Hukuk Genel Kurulu da ortak illiyeti şu şekilde tanımlamıştır: “Ortak, yaşanan illiyette eylem niteliği itibariyle olayların doğal ve alışılmış akışına, hayat tecrübelerine ve objektif olasılığa göre bu türden bir zarar doğurmaya elverişli ise o eylemle, zarar arasında uygun illiyet bağı var demektir. Sözü edilen bu tür illiyetten birden çok sebebin birleşmesiyle zarar doğmuş ise buna ortak illiyet diyebiliriz.” Y. HGK., 05.11.2003 T., 2003/13-657 E., 2003/628 K. (www.hukukturk.com arşivi).

¹²⁹ Fikret Eren, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, Düzeltilmiş 12. Bası, Beta, İstanbul, 2010 (Borçlar Hukuku), s. 506-507; Oğuzman/Öz, **a.g.e.**, s. 524-525. Doktrinde yer alan baskın görüşe göre, ortak illiyet hallerinde, sorumlular arasında müteselsil sorumluluk uygulanır. Tandoğan, **a.g.m.**, s. 50, Gökyayla, **a.g.m.**, s. 296; Nuri Erişgin, Çevre Kirlenmenin Hukuksal Sorumluluğunda İlliyet Bağı, İmaj, Ankara, 2005, s. 118.

¹³⁰ Eren, **Borçlar Hukuku**, s. 508; Oğuzman/Öz, **a.g.e.**, s. 525; Erişgin, **a.g.e.**, s. 139; Tandoğan, **a.g.m.**, s. 50.

¹³¹ Örnek için bkz.: Erişgin, **a.g.e.**, s.131.

failleri vermiş oldukları zararlardan ötürü müteselsilen sorumlu tutma yoluna gidilir.¹³²

İllyet bağı kesen sebepler ise¹³³; mücbir sebep, zarar görenin ağır kusuru ve üçüncü kişinin ağır kusurudur. Mücbir sebep; gerçekleşme biçimi ve yoğunluğu açısından umulmayan halleri net bir şekilde aşan; kaynağını sorumlunun işletme faaliyet alanı dışında bulan her olaydır.¹³⁴ Çevre kirlenmesinde mücbir sebep nedeniyle illiyet bağının kesildiğine ve sorumluluğun doğmayacağına dair verilen en güncel örnek şöyledir: Bir çimento fabrikası deprem sebebiyle yıkıldığında çevreye saçılan kimyasallar nedeniyle sorumlu tutulamayacağını, zira depremin illiyet bağı kestigi ileri sürmektedir.¹³⁵ Buna karşın Yargıtay'ın 17 Ağustos 1999 depremine ilişkin kararlarında, illiyet bağının kesilmediğini zira zarar veren olayın deprem değil, davalıların yönetmeliklere uygun olmayan bir bina inşa etmiş olmaları olarak belirlemiştir.¹³⁶ Mücbir sebebin, illiyet bağı kesmediğini her somut olayda değerlendirmek gerekir; zira tehlike sorumluluğunun kapsamında olan bir işletme veya faaliyet ne kadar tehlikeli ise, zarar verme eğilimi o kadar yüksek olur. Dolayısıyla da bu gibi bir durumda, mücbir sebebin sorumluluğu kaldırma ihtimali daha düşüktür.¹³⁷

Zarar görenin kusurlu davranışı ise ancak illiyet bağı kesecek yoğunlukta; başka bir ifadeyle ağırlıktaysa zarar vereni sorumluluktan kurtarabilir. Aksi halde, illiyet bağı kesildiğinden söz edilemez.¹³⁸ Üçüncü kişinin kusuruysa sadece zarar verici olayın meydana gelmesinde, sorumluluğu doğuran sebebin önüne geçecek ağırlıktaysa illiyet bağı kesilebilir.¹³⁹

¹³² Kural seçimlik illiyet halinde sorumluluğun olmamasıysa da, bazı durumlarda istisnai olarak müteselsil sorumluluğun kabul edilmesi gerektiği iddia edilmektedir. Eren, **Borçlar Hukuku**, s. 509; Oğuzman/Öz, **a.g.e.**, s. 525-526; Tandoğan, **a.g.m.**, s. 50.

¹³³ Eren, **Borçlar Hukuku**, s. 517-529; Erişgin, **a.g.e.**, s. 122-130.

¹³⁴ Erişgin, **a.g.e.**, s. 123.

¹³⁵ Oğuzman/Öz, **a.g.e.**, s. 659; Tandoğan, **a.g.m.**, s. 51; Ateş, **a.g.m.**, s. 79.

¹³⁶ "...Gerçek durum, davalıların binayı depreme dayanıklı durumda yapmamalarıdır. Eğer bina, yazılı bulunan yapı yönetmeliklerine ve teknik koşullara uygun yapılsaydı, buna karşın deprem nedeniyle yıkılsaydı, bu durumda, zararlar hukuka aykırı eylem arasındaki illiyet bağı kesilmiş olduğundan davalıların sorumluluklarına gidilmeyecekti. Hiç deprem olmasaydı, davalıların yıllarca önce işledikleri hukuka aykırı eyleminden dolayı, zararda olmadığı için eldeki davaya konu edilen biçimde bir ödence davası açılmayacaktı. Diğer bir anlatımla, davalıların hukuka aykırı eyleminin, ileride bir zarar doğuracağı varsayımı ile bu nitelik ve kapsamda sorumluluklarına gidilmeyecekti." ifadeleri ile Yargıtay deprem yönetmeliğine aykırı binaların yıkıma sebep olduğunu, bu bağlamda da depremin illiyet bağı kesmediğini vurgulamıştır. Y. 4. HD., 03.02.2005 T., 2004/7039 E., 2005/746 K. (www.hukukturk.com arşivi); Y. HGK., 22.10.2003 T., 2003/4-603 E., 2003/594 K. (www.hukukturk.com arşivi).

¹³⁷ Erişgin, **a.g.e.**, s. 126; Yüce, **a.g.e.**, s. 158.

¹³⁸ Y. 4. HD., 17.04.2007 T., 2006/6233 E., 2007/5135 K.; Y. 4. HD., 26.04.1999 T., 1999/2788 E., 1999/3666 K. (www.hukukturk.com arşivi).

¹³⁹ Yargıtay da üçüncü kişi kusurunun illiyet bağı kesilmesi için kusurunun çok ağır olması, birinci sebebin geri plana itilmesi gerekli olduğunu, aksi halde birinin zincirleme sorumluluk ilkeleri gereği sorumlu tutulacakları gözden kaçırılmaması gerektiğini vurgulamıştır. Y. 4. HD., 09.02.2010 T., 2009/7021 E., 2010/1034 K.; Y. 13. HD., 24.02.2003 T., 2002/12730 E., 2003/ 1774 K.; Y. 4. HD., 10.07.2000 T., 2000/6166 E., 2000/6793 K.; Y. 13. HD., 28.12.1981 T., 1981/7260

D. Çevre Kanunu'na Göre Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğunun Diğer Sorumluluk Halleri İle İlişkisi

ÇK.m.28/f.2'nin açık ifadesinden de çıkarabileceğimiz üzere, zarar gören kirletenin meydana getirdiği zararlardan ötürü genel hükümlere göre de tazminat talebinde bulunabilir. Zira çevrenin kirlenmesinden doğan sorumluluk, yukarıda da anlatılmaya çalışıldığı gibi farklı kusursuz sorumluluk hallerine de dayanabilir. Birinci bölümde ele alınan; MK.m.730'da düzenlenen taşınmaz malikinin sorumluluğu; ikinci bölümde incelenen TBK.m.69'da düzenlenen yapı malikinin sorumluluğu, TBK.m.66'da yer alan adam çalıştıranları sorumluluğu veya TBK.m.71'de ele alınan tehlike sorumluluğu ile ÇK.m.28'in birlikte uygulanmasına imkan verecek somut bir olayla karşılaştırılabilir. Bu gibi bir durumda tartışılması gereken nokta, sorumlulukların yarışıp yarışamayacaklarıdır.

Her ne kadar Çevre Kanunu'nu, çevre kirliliğine dair özel bir düzenleme getirse de; ÇK.m.28'in genel sorumluluk hükümlerine yaptığı atf sebebiyle çevrenin kirlenmesinden doğan sorumluluğun yarışabileceği kabul edilmelidir.¹⁴⁰ Sorumlulukların yarışması halinde ise, zarar gören sorumluluğun kaynaklarından hangisi kendi menfaati için daha uygunsa onu tercih etmelidir. Yukarıda anılan sorumluluk kaynakları ile karşılaştırıldığında, çevreden doğan kusursuz sorumluluk hali zarar gören açısından en avantajlı olanıdır.¹⁴¹

Zira TBK.m.66/f.2, zarar verene kurtuluş kanıtı getirme imkanı tanımaktadır. Bu sebeple adama çalıştıranın, çalışanın yol açtığı çevre zararında TBK.m.66'dan ziyade ÇK.m.28'e başvurmak zarar gören açısından daha olumlu sonuçlar doğuracaktır. Öte yandan çevrenin kirlenmesinden doğan zarar için hukuka aykırılık unsuru gibi TBK.m.66'da yer alan koşulları ispat etmek de gerekmeyecektir; çünkü çevrenin kirlenmesinden kaynaklanan sorumluluk için çevre kirliliğini doğuran olayın ispat edilmesi yeterlidir.

TBK.m.69'da düzenlenen yapı malikinin sorumluluğu ile çevrenin kirlenmesinden doğan sorumluluğun da yarıştığı haller olabilir. TBK.m.69 da tıpkı ÇK.m.28 gibi, kurtuluş kanıtı getirilemeyen, kusursuz bir sorumluluk halidir. Ancak yapı malikinin sorumluluğu sadece malik içindir. İntifa ve oturma hakkı sahipleri de, binanın bakımındaki eksikliklerden doğan zararlardan, malikle birlikte müteselsilen sorumludurlar. ÇK.m.28 bağlamında ise böyle bir sınırlamadan söz edilemez. Öte yandan TBK.m.69, zarar vereni binanın veya yapı eserinin yapımındaki bozukluklardan veya bakımındaki eksikliklerden doğan zararlardan sorumlu kılar. ÇK.m.28'e göre sorumluluğun doğması için ise sorumluluğa sebep olan yapıda herhangi bir bozukluk veya eksikliğin olması şart değildir. Sadece, TBK.m.72¹⁴² ile değişen haksız fiil sorumluluğundaki zamanaşımı süresi, ÇK.m.28'de

E., 1981/8541 K. (www.hukukturk.com arşivi).

¹⁴⁰ Tandoğan, **a.g.m.**, s. 51; Oğuzman/Öz, **a.g.e.**, s. 661; Gökyayla, **a.g.m.**, s. 301.

¹⁴¹ Oğuzman/Öz, **a.g.e.**, s. 661; Yüce, **a.g.m.**, s. 165.

¹⁴² TBK.m.72, "Tazminat istemi, zarar görenin zararı ve tazminat yükümlüsünü öğrendiği tarihten başlayarak iki yılın ve her hâlde fiilin işlendiği tarihten başlayarak on yılın geçmesiyle zamanaşımına uğrar. Ancak, tazminat ceza kanunlarının daha uzun bir zamanaşımı öngördüğü cezayı gerek-

yer alan beş yıllık zamanaşımı süresine kıyasla tercih sebebi olabilir.

TBK.m.71 uyarınca çevreyi kirleten ancak önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletme faaliyetinde bulunuyorsa ve işletmenin maliki ve/veya işleteni ise meydana gelen çevre zararlarından sorumlu tutulabilecektir. Oysa ÇK.m.28 zararı meydana getiren faaliyetin tehlike arz edip etmemesi gibi bir ayrıma gitmeksizin, kusuru şartı aranmadan zarar verenin sorumluluğuna gidilmesine olanak tanımaktadır.

MK.m.730'da yer alan taşınmaz malikinin sorumluluğu da, Çevre Kanunu'ndan doğan sorumluluk ile yarışabilir. Ancak burada da mülkiyet hakkının yasal kısıtlamalarına aykırı kullanıldığının ispat edilmesi gerekmektedir. Çevre Kanunu'nda ise çevrenin kirlendiğinin ispat edilmesi yeterlidir. Ayrıca MK.m.730/f.2'de yer alan fedakarlığın denkleştirilmesi ilkesi, zarar gören açısından zararın bir kısmına katlanma sonucunu doğurabilecektir ve bu durum ÇK.m.28'e kıyasen zarar gören açısından olumsuz sonuçlara sebebiyet verebilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çevrenin kirlenmesinden doğan sorumluluk çok çeşitli şekillerde tezahür edebilir. Çevre sorunlarının kamusal ve hayati bir öneme sahip olduğu günümüzde, çevrenin kirlenmesinden doğan zararların sadece kamu hukuku yöntemleriyle giderilmesi düşünülemez. Çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğunun tek kaynağı olmamakla birlikte, Çevre Kanunu'nda yer alan sorumluluk hükmü zarar gören açısından en elverişli çözümü sunmaktadır. Zira TBK.m.69, zarar vereni binanın veya yapı eserinin yapımındaki bozukluklardan veya bakımındaki eksikliklerden doğan zararlardan sorumlu kılar; ÇK.m.28'e göre sorumluluğun doğması için ise sorumluluğa sebep olan şeyde herhangi bir bozukluk veya eksikliğin olması şart değildir. Aynı şekilde; TBK.m.66 da zarar verene kurtuluş kanıtı getirme imkanı tanınması sebebiyle ÇK.m.28'e kıyasla, şartların gerçekleşmesi halinde çevrenin korunmasında ikincil olarak kullanılmalıdır. TMK.m.730 ise Çevre Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden önce çevreyi korumak için kullanılan en makul yöntem olarak kullanılmıştır. Ancak bir kusursuz sorumluluk tipi yaratan sadece taşınmazlardan kaynaklanan çevre zararlarını değil, bir bütün olarak tüm olumsuz çevre etkilerini düzenlemesinin kapsamına alan ÇK.m.28'in varlığı karşısında uygulamada ilk olarak tercih edilmesi gereken bir seçenek olmalıdır. Başka bir ifadeyle; çevrenin kirlenmesinden kaynaklanan bir zarar ile karşılaşıldığında, giderim talebinde bulunmadan önce yapılması gereken ilk şey, zarar görenin ve çevrenin, çevrenin kirlenmesine neden olan müdahale olmadan önceki durumuna gelebilmesini sağlayacak en elverişli sorumluluk

tiren bir fiilden doğmuşsa, bu zamanaşımı uygulanır.

Haksız fiil dolayısıyla zarar gören bakımından bir borç doğmuşsa zarar gören, haksız fiilden doğan tazminat istemi zamanaşımına uğramış olsa bile, her zaman bu borcu ifadan kaçınabilir.” şeklindedir.

kaynağının seçilmesidir. Yukarıda da anlatılmaya çalışıldığı gibi bu sorumluluk kaynağı ise çoğu zaman ÇK.m.28'e dayanacaktır.

Her ne kadar küreselleşen dünyada çevre kirliliği çoğu zaman, önemli derecede tehlike arz eden işletmelerin faaliyetlerinden kaynaklansa da; çevreyi kirletenin sorumluluğunu her koşulda tehlike sorumluluğunun kapsamına sokmak doğru değildir. Ancak TBK.m.71, ÇK.m.28/f.2 ile birlikte değerlendirildiğinde zarar görenin şartlar gerçekleştiğinde tehlike sorumluluğuna başvurmaması için bir engel de yoktur. Dolayısıyla 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra, ÇK.m.28'in hukuki niteliğinin tehlike sorumluluğu olarak kabul edilmesinin, çevreyi korumak için olmazsa olmaz bir şart olarak ileri sürülmesinin de pratikte bir anlamı kalmayacaktır.

Çevrenin kirliliğinden kaynaklanan zararların giderilmesinin sağlanmasının yanında, hatta ondan daha da öncelikli olarak çevrenin kirlenmesinin önlenmesini sağlayacak tedbirlerin alınması ise çevre hukukuna hakim olan önleyicilik ilkesinin gereğidir. Bu bağlamda, zararın meydana gelmesinden önce, gerekli tedbirlerin alınmasını sağlamak, idari önlemlerin yanında özel hukukun sunduğu bir araç olarak etkin bir şekilde kullanılmalıdır. Zira özel hukuk çevreyi korumak adına bünyesinde bir takım yetersizlikleri barındırırsa da, uygulama ve doktrin zarar gören kavramının geniş yorumlanması konusundaki eğilimi aracılığıyla, çevre kirliliğinin yol açtığı zararlarının büyük ölçüde giderilmesi için çaba sarf etmektedir.

KAYNAKLAR

- Abraham, Kenneth S.; "The Relation Between Civil Liability and Environmental Regulation: An Analytical Overview", **Washburn Law Journal**, Vol.: 41, 2002, s. 379-398.
- Akipek, Jale G.; **Gayrimenkul Malikinın Mesuliyetinin Hukuki Neticeleri**, İstanbul, 1955.
- Akipek, Jale G./Akıntürk; Turgut, **Eşya Hukuku**, Beta, İstanbul, 2009.
- Akkayan-Yıldırım, Ayça; "6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu Düzenlemeleri Çerçevesinde Kusursuz Sorumluluğun Özel Bir Türü Olarak Tehlike Sorumluluğu", İÜHFM., C. LXX, S. 1, s. 203-220.
- Altay, Sabah; "6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu Uyarınca Adam Çalıştırmanın İşletme Faaliyeti (Organizasyonu) Dolayısıyla Sorumluluğu", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi Özel Hukuk Sempozyumu Özel Sayısı**, Prof. Dr. Cevdet Yavuz'a Armağan, 2011, s. 175-189.
- Antalya, Gökhan O.; **6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu'na Göre Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, Cilt I, Beta, İstanbul, 2012.
- Ateş, Mustafa; "Çevre Kanunu'na Göre Çevre Kirlenmesinden Doğan Hukuki Sorumluluk", **Ankara Barosu Dergisi**, 1995/2, s. 68-80.

- Bachmann, Ernst; **Die nachbarliche Überschreitung des Grundeigentumsrechts**, Bern, 1937.
- Badur, Emel; “Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu”, Çevre Hukuku Sempozyumu, Editör: Emel Badur, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, Ankara, 2006, s. 105-116.
- Cullet, Philippe; “Liability and Redress for Human-Induced Global Warming: Towards an International Regime”, **Stanford Journal of International Law**, Vol.: 26A/43A, 2007, s. 99-121.
- Çörtoğlu, İ. Sahir; **Komşuluk Hukukunda Taşınmaz Mülkiyetinin Kullanılmasının Çevreye Etki ve Sonuçları (MK.661)**, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Ankara, 1982.
- Çörtoğlu, İ. Sahir; “Çevrenin Kirletilmesinden Doğan Sorumlulukla Taşınmaz Mülkiyetinin Aşkın Kullanılmasından Doğan Sorumluluğun Karşılaştırılması”, **YD.**, 1986, s. 77-100.
- Erdem, Mehmet; “Türk Borçlar Kanunu Uyarınca Tehlike Sorumluluğu”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi Özel Hukuk Sempozyumu Özel Sayısı, Prof. Dr. Cevdet Yavuz’a Armağan**, 2011, s. 217-226.
- Erdoğan, Belgin; **Roma Eşya Hukuku**, 2. basım, Der Yayınları, İstanbul, 2003.
- Eren, Fikret; **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, Düzeltilmiş 12. Bası, Beta, İstanbul, 2010. (Borçlar Hukuku)
- Eren, Fikret; **Mülkiyet Hukuku**, Ankara, 2011. (Mülkiyet Hukuku)
- Erişgin, Nuri; Çevre Kirletenin Hukuksal Sorumluluğunda İlliyet Bağı, İmaj, Ankara, 2005.
- Ertaş, Şeref; Çevre Hukuku, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları No:78, İzmir, 1997. (Çevre Hukuku)
- Ertaş, Şeref; **Eşya Hukuku**, 8. Gözden Geçirilmiş Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008. (Eşya Hukuku)
- Gaines, Sanford E.; “The Polluter-Pays Principle: From Economic Equity to Environmental Ethos”, **26 Tex. Int’l. J.**, 1991, s. 463-496.
- Gökyayla, K. Emre; “2872 sayılı Kanun’a Göre “Kirleten”in Hukuki Sorumluluğu”, **Prof.Dr. Selahattin Sulhi Tekinay’a Armağan**, İstanbul, 1999, s. 281-

309.

- Gürseler, Güneş; “Çevre Zararının Manevi Giderimi ve Bir Yargıtay Kararı”, **Legal Hukuk Dergisi**, Ağustos, 2003, s.1943-1949.
- Helvacı, İlhan; Çevre Kirlenmesinden Doğan Zararlardan Hukuki Sorumluluk, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1989.
- İnal, Tamer; “Taşınmazın Malik veya Malik Gibi Davranan Tarafından Taşkın Surette Kullanılmasından Doğan Sorumluluğun Fransız Hukuku ile Karşılaştırılması, Kapsamı ve Sonuçları”, **Coşkun Kırca’ya Armağan**, 1995, İstanbul, s. 99–124.
- Kantar, H. Elvend; “Çevre Hukukunda Sorumluluk Kavramı”, İstanbul Barosu Dergisi, C.: 58, S.: 1-2-3, 1984, s. 20-42.
- Kaser, Max/Knütel, Rolf; **Römisches Privatrecht**, 18., überarbeitete und ergänzte Auflage, München, 2005.
- Kloepfer, Michael; **Umweltrecht**, 2. Auflage, München, 1998.
- Nomer, Haluk N.; **Borçlar Hukuku (Genel Hükümler)**, 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu’na Göre Hazırlanmış Gözden Geçirilmiş Onbirinci Bası, Beta, İstanbul, 2012.
- Meier-Hayoz, Arthur; **Schweizerisches Privatrecht**, Band V Sachenrecht, Erster Halbband, Basel, Stuttgart, 1977.
- Oğuzman, M.Kemal/Öz, Turgut; **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, 8. Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2010.
- Oğuzman, M. Kemal/Seliçi, Özer/Oktay-Özdemir, Saibe; **Eşya Hukuku**, Gözden Geçirilmiş 12. Bası, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2009.
- Öztaş, İlker; “6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu Açısından Yapı Malikinin Sorumluluğu”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi Özel Hukuk Sempozyumu Özel Sayısı, Prof. Dr. Cevdet Yavuz’a Armağan**, 2011, s. 191-204.
- Petek, Hasan; **Taşınmaz Malikinin Hukuka Uygun Taşkınlıklardan Sorumluluğu (MK.m.730/II)**, Ankara, 2005.
- Rey, Heinz; **Die Grundlagen des Sachenrechts und das Eigentum**, Zweite, überarbeitete Auflage, Grundriss des schweizerischen Sachenrechts, Band I, Bern, 2000. (Sachenrecht)
- Rey, Heinz; **Basler Kommentar Zivilgesetzbuch II (Art. 457-977 ZGB, Art.**

- 1-61 SchIT ZGB**), 3.Aufl., Herausgeber: Heinrich Honsell/ Nedim Peter Vogt/ Thomas Geiser, Helbing Lichtenhahn Verlag, Basel, 2007 (BSK/ZGB II/ Rey).
- Sağlam, İpek; “Adam Çalıştıranın Sorumluluğu”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi Özel Hukuk Sempozyumu Özel Sayısı, Prof. Dr. Cevdet Yavuz’a Armağan**, 2011, s. 165-173.
 - Sanlı, Kerem Cem; “ Kusursuz Sorumluluk Halleri”, **Türk Borçlar Hukuku Sempozyumu Makaleler- Tebliğler**, Derleyen: M. Murat İnceoğlu, XII Levha Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 61-81.
 - Schnyder, Anton K.; **Basler Kommentar Obligationenrecht I (Art. 1- 529 OR)**, 4.Aufl., Herausgeber: Heinrich Honsell/ Nedim Peter Vogt/ Thomas Geiser, Helbing Lichtenhahn Verlag, Basel, 2007 (BSK OR I/ Schnyder).
 - Serozan, Rona; “Mülkiyet Hakkının Özü, İşlevi ve Sınırları”, **Prof. Dr. Ümit Doğanay’ın Anısına Armağan I**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1982, s.239-254.
 - Serozan, Rona; “Doğal Çevrenin Özel Hukukun Araçlarıyla Korunmasındaki Yetersizlikler”, **Türkiye ve Avrupa Topluluğu’nda Çevre Hukukunun Güncel Sorunları, Sempozyum Bildirileri 10-11 Haziran 1994**, Editör: Semra Atabay, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları Yayın No: 21, İstanbul, 1995, s.99-113.
 - Sirmen, Lale; “Taşınmaz Mülkiyetinin Kullanılmasından Çevre Etkileri Yaratan Müdahalelerden Dolayı Malikin Sorumluluğu”, **AÜHFĐ.**,C.: 40, S.: 1-4, 1988, s. 281-306.(Taşınmaz Maliki)
 - Sirmen, Lale; “Çevre Kanunu’na Göre Çevrenin Kirletilmesinden Doğan Sorumluluk”, **Ankara Barosu Dergisi**, 1990/1, s. 22-30. (Çevrenin Kirletilmesi)
 - Stark, Emil W.; **Das Wesen der Haftung des Grundeigentümers nach Art. 679 ZGB**, Zürich, 1952.
 - Tandoğan, Haluk; **Türk Mes’uliyet Hukuku (Akit Dışı ve Akdi Mesuliyet)**, Ankara, 1961.
 - Tandoğan, Haluk; “2872 Sayılı Çevre Kanununa Göre Çevrenin Kirletilmesinden Doğan Sorumluluk”, **YD.**, 1986, s. 31-56.
 - Tuor, Peter/ Schnyder, Bernhard/ Schmid, Jörg; **Das Schweizerische Zivilgesetzbuch**, ElfteAuflage, Zürich, 1995.
 - Turgut, Nükhet; “Kirleten Öder İlkesi ve Çevre Hukuku”, **AÜHFĐ.**, Y.: 1995, C.: 44, S.: 1-4, s.607-654.

- Turgut, Nükhet; **Çevre Hukuku**, Savaş Yayınevi, Ankara, 1998. (Çevre Hukuku)
- Turgut Yılmaz, Nükhet; **Çevre Politikası ve Hukuku**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2009. (Çevre Politikası)
- Yüce, Melek Bilgin; “Çevrenin Kirletilmesinden Doğan Hukuki Sorumluluk”, **Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.:VII, S.: 2, 2010, s. 137-166.
- Uluslan, İlhan; **Medeni Hukukta Fedakarlığın Denkleştirilmesi İlkesi ve Uygulama Alanı**, İstanbul, 1977.
- Uluslan, İlhan; “Çevre Kirletilmesinden Doğan Sorumlulukta Fedakarlığın Denkleştirilmesi İlkesi”, **YD.**, 1986, s. 57-76.
- Ulusoy, Ali D.; “Çevre Kirletilmesinin Oluşmasından Sonraki Aşamada Medeni Hukuk, Ceza Hukuku ve İdare Hukuku Çözümlerine Genel Bir Bakış”, **AÜHF.D.**, C.: 43, S.: 1-4, 1993, s. 125-142.
- Wagner, Beatrice; “Das Verursacherprinzip im schweizerischen Umweltschutzrecht”, **ZSR.**, 108/2, 1989, s. 321-428.